

**Уважаемо Председателство
на Великото народно събрание!
Уважаеми народни представители!**

В съответствие с член 29, ал. 2 от конституцията, според който Българската народна банка е подотчетна на Народното събрание, представям на вашето внимание годишния отчет на банката за 1990 г. Моля да имате предвид, че предишното ръководство на БНБ, което вие освободихте с вота си през януари 1991 г., е било принудено да работи и да взема решения в условията на зависимост от правителството и управляващата партия.

Обстановката в страната през 1990 г. се характеризираше със задълбочаваща се икономическа и политическа криза. Както е известно, настъпи значително намаляване на промишлената продукция и брутния национален продукт. Рязко се усили инфлацията. При наличието на голям външен дълг и почти пълно изчерпване на валутните резерви правителството обяви мораториум на плащанията по дълга. Намали се външната търговия по всички направления. Започнаха да се разпадат връзките между страните от СИВ. Страната понесе икономически щети и от войната в Персийския залив.

В тази сложна обстановка ръководството на БНБ предприе някои ограничени по мащаб мерки за реформиране на банковата система, за намаляване на свръхкредитирането и коригиране на валутната политика. В същото време то енергично работи по подготовката на приемането на България в Международния валутен фонд и Световната банка.

През 1990 г. БНБ продължи започналата още през 1987 г. реформа, насочена към създаване на двустепенна банкова система. БНБ бе освободена от възложените ѝ в миналото несвойствени задачи на търговска банка и започна да се съсредоточава върху изпълнението на функции на централна банка. Създадените преди няколко години отраслови инвестиционни банки се превръщат в универсални. Премахнат бе монополът на държавата върху банковата дейност и се появиха първите частни банки. При следването на тази по принцип правилна линия, осъществявана обаче бавно и колебливо, през 1990 г. бе допусната, по оценка на новото ръководство, погрешна стъпка с трансформирането на клоновете на БНБ в прекалено голям брой самостоятелни търговски банки, повечето от които са малки и финансово слаби. Ще се наложи още през 1991 г.

в съответствие с разработената със Световната банка програма да се предприеме мащабна операция за сливане и погъщане на малките банки и превръщането им в клонове само на няколко големи търговски банки със санирани баланси. На тази оздравена основа ще може да се предприеме и приватизирането на част от банковата система.

В духа на старата практика свободните кредитни ресурси продължиха да се съсредоточават в БНБ и да се използват за финансиране на бюджетния дефицит, но за разлика от миналото през 1990 г. това бе извършено под контрола на Великото народно събрание.

Твърде колеблива, а в някои отношения и погрешна, бе валутната политика. Може обаче да се отбележи, че решенията по нея са били вземани главно извън банката. Валутните резерви, които през 1990 г. продължаваха да се съхраняват и управляват от Българската външнотърговска банка, бяха изчерпани почти докрай. Когато през март 1990 г. страната остана практически без валутни резерви, правителството нямаше друг изход, освен да обяви мораториум. По този начин бе прекъснат достъпът на страната, в това число и на търговските банки, до паричните и капиталовите пазари на света. В продължение вече на цяла година икономиката на страната функционира практически без чист приток на финансови ресурси от външни източници (ако изключим скромния по размер първи трани по заема от Международния валутен фонд, получен през март 1991 г.). Предприети бяха известни корекции в областта на валутните курсове, но не се прекрати порочната практика на множественост на курсовете.

В емисионната политика не бяха извършени особени промени. Парите ($M1$) нараснаха с 6,8 млрд. лева, а само парите в обращение – с 1,7 млрд. лева. Това е обяснимо при настъпилото повишаване на стоковите цени и съвсем не е основният източник на инфляцията. Продължи подготовката по емитиране на нови банкноти с по-високи номинали и без старите държавни символи, но и без новите, тъй като гербът на страната още не е одобрен от Великото народно събрание.

След приемането на България за член на двете най-големи международни валутно-финансови организации БНБ участва активно в разработването на стабилизационната програма и писмото за намеренията, които позволиха да бъде предоставен първият „стенд-бай кредит“ от Международния валутен фонд.

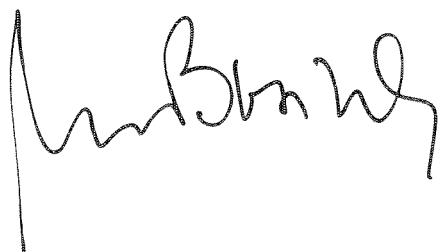
От изложеното може да се направи заключението, че през 1990 г. Българската народна банка се е опитвала да въздействува върху някои негативни икономически процеси и да развие по-нататък реформата на банковата система, но нейната политика невинаги е била достатъчно енергична и последователна.

От средата на януари 1991 г. БНБ има ново ръководство, избрано от Великото народно събрание. Неговата дейност не е предмет на отчета. Все пак ще отбележим, че през изтеклите четири месеца БНБ продължи политиката на кредитна рестрикция, като промени някои методи и инструменти и увеличи основния лихвен процент с цел да въздействува антиинфлационно. Засега е

прекратено финансирането на бюджетни дефицити, с изключение на заемите, отпуснати на Главно управление „Социално осигуряване“ за изплащане на пенсии. Значителните промени във валутната политика се изразяват във въвеждането на единен валутен курс и създаването на междубанков валутен пазар. Част от заема на Международния валутен фонд послужи за попълване на валутните резерви. Съвместно с няколко министерства се търси рационално решение на въпроса за прекомерната задължност на предприятията по стари заеми, които при високите лихвени проценти обременяват тяхната дейност. Продължава сътрудничеството с мисиите на Международния валутен фонд и Световната банка. С представители на фонда бе направен преглед и бяха внесени корекции в показателите на стабилизационната програма, а със Световната банка сме пред завършване на програмата за реконструкция на икономиката, вкл. и на банковата система. БНБ работи и за нормализиране на отношенията с външните кредитори, но главната тежест в това отношение пада върху Комисията за съгласуване управлението на вънния дълг. Сключено бе споразумение с Парижкия клуб и предстоят серия от разговори с търговските банки кредитори (Лондонския клуб) по задълженията на страната и облекчаване на дълговото бреме. Съществуват, разбира се, множество проблеми, с чието решаване предстои да се заемем по-енергично.

От гледна точка на формата и обема на представения отчет заслужава да се отбележи, че той съдържа много данни, в т. ч. и в статистическите приложения, които в миналото неоснователно бяха обявени за поверителни. Доста обширната обща част, в която се проследява икономическото развитие на България, е предназначена предимно за банковите среди в чужбина.

Проф. д-р Тодор Вълчев
Председател на Българската
народна банка

РЪКОВОДСТВО НА БЪЛГАРСКАТА НАРОДНА БАНКА

От 1. I. до 31. XII. 1990 г.

От 16. I. 1991 г.*

ПРЕДСЕДАТЕЛ

Иван Драгневски

Тодор Вълчев

ЗАМЕСТНИК-ПРЕДСЕДАТЕЛ

Тодор Чавдаров
Ганчо Колев
Катерина Заркова

Ганчо Колев
Милети Младенов

ЗАМЕСТНИК-ПРЕДСЕДАТЕЛ ИЗПЪЛНИТЕЛЕН ДИРЕКТОР

Емил Хърсев

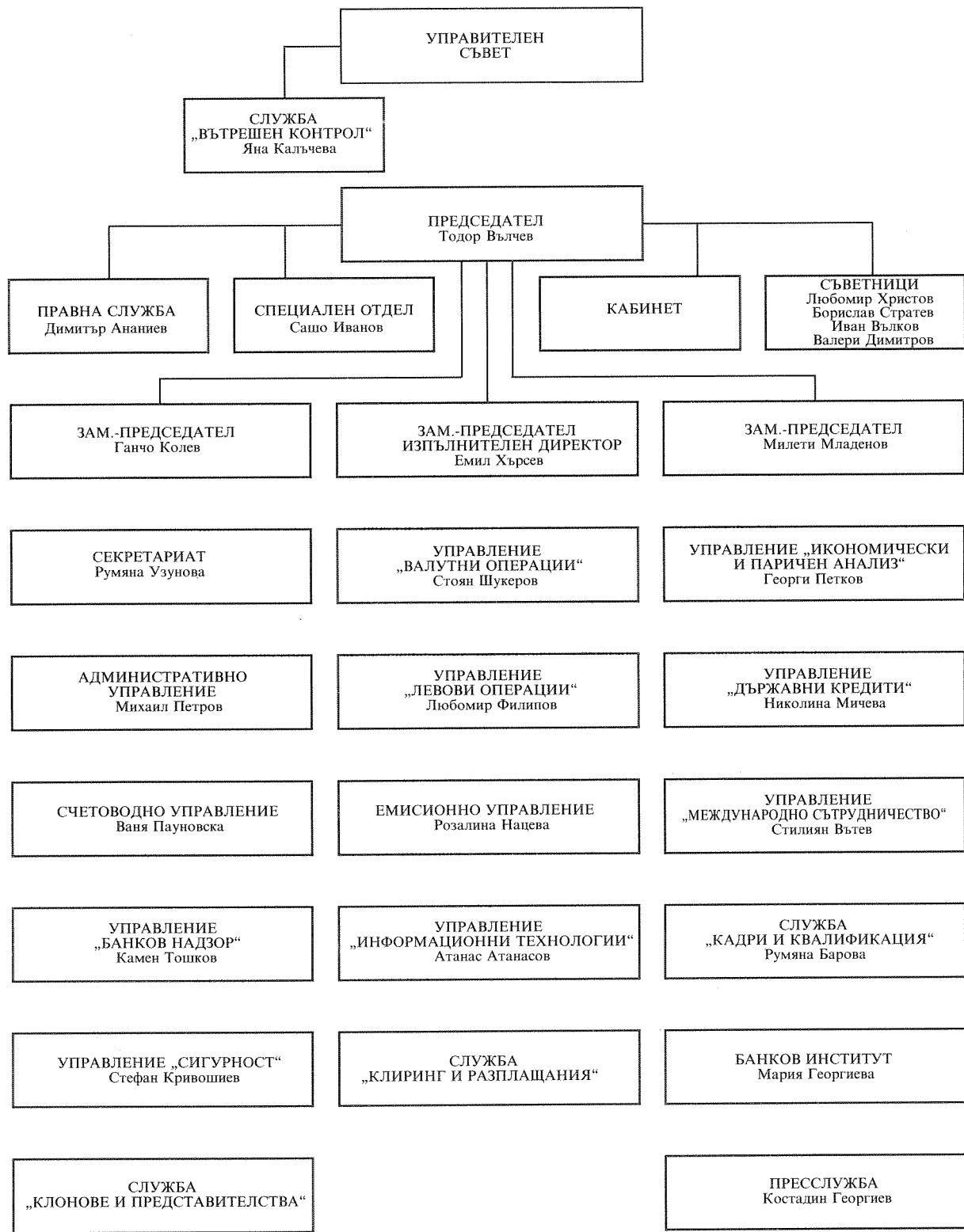
НАЧАЛНИК НА УПРАВЛЕНИЕ (СЛУЖБА)

Димитър Ананиев
Георги Петков
Атанас Атанасов
Сашо Иванов
Румяна Барова
Степан Кривошиев
Атила Джагаров
Любомир Филипов
Яна Кальчева
Степан Млъзев
Ваня Пауновска
Розалина Нацева
Владимир Владимиров
Стилиян Вътев

Димитър Ананиев
Георги Петков
Атанас Атанасов
Сашо Иванов
Румяна Барова
Степан Кривошиев
Николина Мичева
Любомир Филипов
Яна Кальчева
Мария Георгиева
Ваня Пауновска
Розалина Нацева
Камен Тошков
Стилиян Вътев
Михаил Петров
Стоян Шукеров
Костадин Георгиев
Румяна Узунова

*Новите ръководители на БНБ са назначени по различно време след 16. I. 1991 г.

Организационна структура на БНБ

Съдържание

I. Икономическо развитие до 1989 г.	
1. 1920–1944 г. Относителен напредък	13
2. 1945–1958 г. Национализация и колективизация	13
3. 1959–1989 г. Централно планиране и реформи	14
II. Икономическа ситуация през 1990 г.	
1. Производство и използване на брутния вътрешен продукт	19
2. Натрупване и инвестиции	22
3. Заетост	24
4. Цени и заплати	26
5. Външна търговия	28
6. Платежен баланс и външен дълг	32
III. Състояние на държавните финанси	
1. Изпълнение на държавния бюджет	45
2. Кредити от фонд „Държавно кредитиране“	45
IV. Развитие на банковата система	
1. Банковото дело до 1989 г.	49
2. Банковата система през 1990 г.	50
V. Банковата дейност през 1990 г.	
1. Връзки със световната финансова общност	55
2. Кредитни вложения	55
3. Кредитни ресурси	58
4. Балансови резултати от дейността на банките	59
5. Парични регулятори	59
Лихвена политика	59
Валутни курсове	60
Политика на рефинансиране	61
Рестриктивна кредитна политика	61
6. Тенденции в развитието на паричната маса	62
7. БНБ и правното регулиране на икономиката	63
8. Техническа модернизация на банковите операции	64
9. Кадри и кадрова политика	66
VI. Баланс на БНБ към 31. XII. 1990 г.	69
Приложения	71

I. Икономическо развитие до 1989 г.

1. 1920–1944 г.

Относителен напредък

След Първата световна война българската икономика преживява период на възстановяване. Държавата създава редица облекчения за промишленото производство чрез подходящо законодателство, насърчаващо индустрията, и протекционистични мерки. В резултат на това растежът на промишленото производство е наистина съществен – 15,6% годишен темп на растеж за периода 1920–1930 г. Най-динамично развиващи се отрасли в този период са химията, производството на строителни материали, металургията, текстилът.

През 30-те години независимо от сериозните ограничения, наложени от депресията в международната икономика, развитието на българското стопанство е относително успешно. Загубата на пазари за експорта на хранителни стоки в резултат на депресията ограничава вноса на индустриски стоки. Промишлеността реагира, насочвайки се към производството на импортозаместваща продукция, като избягва стагнацията и спада, характерни за повечето европейски страни. Нейната продукция нараства с 4,8% годишно от 1929 до 1939 г., което е значително над средния темп за Европа – 1,1%. Бързо се развива и държавната индустрия – предимно добивните и инфраструктурните отрасли. За периода 1929–1939 г. оборотът на предприятията от държавния сектор нараства с 60%, като те заемат все по-съществен дял в националното стопанство. Успешно се развива и селското стопанство – 9% годишен темп на растеж на глава от населението за периода 1931–1935 г. и 22% за периода 1936–1938 г.

Депресията в европейската икономика, малкият опит и ниската конкурентоспособност на българския експорт подтикват България активно да търси алтернатива на свиващия се европейски пазар, като сключва двустранни клирингови спогодби с Германия. Те осигуряват реализация на българската селскостопанска продукция, но същевременно обвързват страната с германското стопанство твърде много. Клиринговата пропорция достига 88% през 1939 г. Това отделяне на младата българска индустрия от зоната на свободната търговия, което се засилва още повече през Втората световна война, довежда до изолация от структурните и ценовите изменения, настъпващи в европейската икономика.

Държавният контрол в икономиката през този период е съществен – по-малко в промишлеността и в по-голяма степен в селското стопанство, финансите и външната търговия.

2. 1945–1958 г.

Национализация и колективизация

Непосредствено след края на Втората световна война България попада в сферата на влияние на Съветския съюз. В страната постепенно се установява еднопартийна политическа система и стопанският живот противча според

икономическата доктрина на Комунистическата партия. Правителството установява директен контрол над цялата икономика. Национализира се селскостопанската търговия и се основават първите трудово-кооперативни земеделски стопанства. Национализира се също така изцяло финансовият сектор, а в края на 1947 г. се извършва пълна национализация на частната промишленост. Така започва преходът на българската икономика към строго централизирано планиране и управление, което определя и координира ресурсите и продукцията на всички производствени нива.

Първите три петилетни плана (1948–1960 г.) следват стратегията на екстензивен растеж с високо натрупване. Капиталът и работната сила се пренасочват в промишлените отрасли. Постепенно машиностроенето и химията започват да определят характера на промишления растеж. В края на периода вече са налице съществени структурни изменения. Делът на промишлеността в материалната продукция се е повишил от 23% на 48%, а делът на селското стопанство се е намалил от 59% на 27%.

През 1949 г. е създаден Съветът за икономическа взаимопомощ, който по същество представлява продължение на стратегията на СССР за автаркичен растеж. През втората половина на 50-те години 50–55% от външнотърговския стокооборот на България е със СССР и 30–35 % с останалите страни от СИВ (предимно ГДР и Чехословакия) – структура, която се запазва до края на 80-те години.

3. 1959–1989 г.

Централно планиране и реформи

Край на процеса на колективизация в селското стопанство през 1958 г. се приема като завършване на прехода към централно планирана икономическа система. Приключва ерата на икономическата революция, ера на масова мобилизация и политически ентузиазъм – фактори, които не могат да се експлоатират дълго.

Още в края на 50-те години новата икономическа система започва да проявява някои от недостатъците си. При бързото сливане на малките частни предприятия в големи държавни предприятия работната сила, която е привлечена предимно от селското стопанство, се оказва без нужната квалификация и опит. Същото важи и за инженерно-техническите и управленските кадри, за които професионалната квалификация не винаги играе приоритетна роля. Внесените машини са технологично и технически стари поколения, липсва подходящо поддържане и ремонт. В редица случаи планираните показатели в петгодишните планове не се достигат.

Незадоволителните икономически резултати дават тласък на поредица от реформи, целящи да модифицират и подобрят системата. Първата реформа е през 1964 г. Въвежда се нова система на ръководство в някои предприятия, произвеждащи предимно потребителски стоки. Заплатите, премиите, фондовете на предприятията се обвързват с печалбите. Инвестициите се осигуряват чрез банкови кредити, а не чрез държавния бюджет. Намалява се броят на плановите показатели. Въвеждат се три вида цени – фиксирани, гъвкави, свободни. Постепенно тази система се разширява и през 1967 г. обхваща 2/3 от индустриталните предприятия.

През 1970 г. започва създаването на аграрно-промишлени комплекси, които обединяват вертикално селскостопански и промишлени предприятия. Целта е да се индустириализира селскостопанското производство и да се интегрират хоризонтално държавните и кооперативните стопанства, за да се постигнат икономии от мащаба, капиталоинтензивно производство, задълбочаване на преработката на храни за износ.

През 70-те години реформите продължават, като се изразяват главно в окрупняване на предприятията в по-едри, по-малко на брой и съответно

по-лесно контролираме единици. Окрупняването довежда до предприятия с по-високо ниво на концентрация, отколкото в Западна Европа. В края на декадата се въвежда „нов икономически механизъм“ с цел да се получи самофинансиране на всички нива на производствената йерархия. Заплатите се оформят като остатъчен фонд, а не като производствен разход, и могат да се повишават само при повишаване производителността на труда. Главната задача е да се предефинират показателите за икономически успех и за разпределение на печалбите. Този път се залага на малки и средни предприятия. Но и „новият икономически механизъм“ не довежда до очакваните резултати в производителността и ефективността. Икономическият растеж се забавя и системата се оказва неадаптивна към предизвикателствата на съвременния научно-технически прогрес.

Въпреки наличието на няколко опита за институционални реформи държавата продължава да доминира собствеността в промишлеността през 80-те години. През 1988 г. държавните предприятия дават 97,9% от промишлената продукция, кооперативните – 2%, а частните – само 0,1%. Заетостта е съответно 93,5%, 5,7% и 0,8%. С цел да се подобри ефективността на държавните предприятия през 1986–1989 г. се редуцира броят на плановите показатели, които се контролират формално от министерствата. Правят се опити националният план да придобие индикативен характер, а управлението на предприятията да бъде оставено на фирмено равнище. Правителството възлага държавни поръчки за редица продукти, за да се посрещнат експортните изисквания на СИВ и да се осигури вътрешният пазар с основните стоки.

През 1989 г. започва нова реформа, която достига най-далеч в посока на отделяне от административното централно планиране. Тя създава условия за равнопоставеност и развитие на всички видове собственост, за навлизане на чуждестранни фирми, дава значителна автономност на предприятията при формиране на заплатите и цените, предвижда условия за банкрот, премахва държавните поръчки.

II. Икономическа ситуация през 1990 г.

От края на 1989 г. в българското стопанство започна чувствителен спад на производството. Натрупваните с десетилетия проблеми се проявиха открыто и за първи път в следвоенната история българската икономика има абсолютен спад на произведения брутен вътрешен продукт (БВП). Подобно на другите страни в Източна Европа България избра трудния преход към демокрация и пазарно стопанство, който засили негативните тенденции в икономиката през 1990 г. Страната изпадна в дълбока икономическа криза поради наличието на съществени макроикономически диспропорции – бюджетен и външнотърговски дефицит, значително превишаване на търсенето над предлагането, големи спестявания и свободна парична маса в населението, необезпечени със стоки, огромен за възможностите на българската икономика външен дълг.

Тези икономически трудности се проявяват на фона на сложно вътрешно и международно положение. Във вътрешен план България се сблъска с редица социални и политически трудности при реформирането на обществената и икономическата система. В международен аспект нефункциониращата вече система на СИВ значително влошава условията на търговия за България.

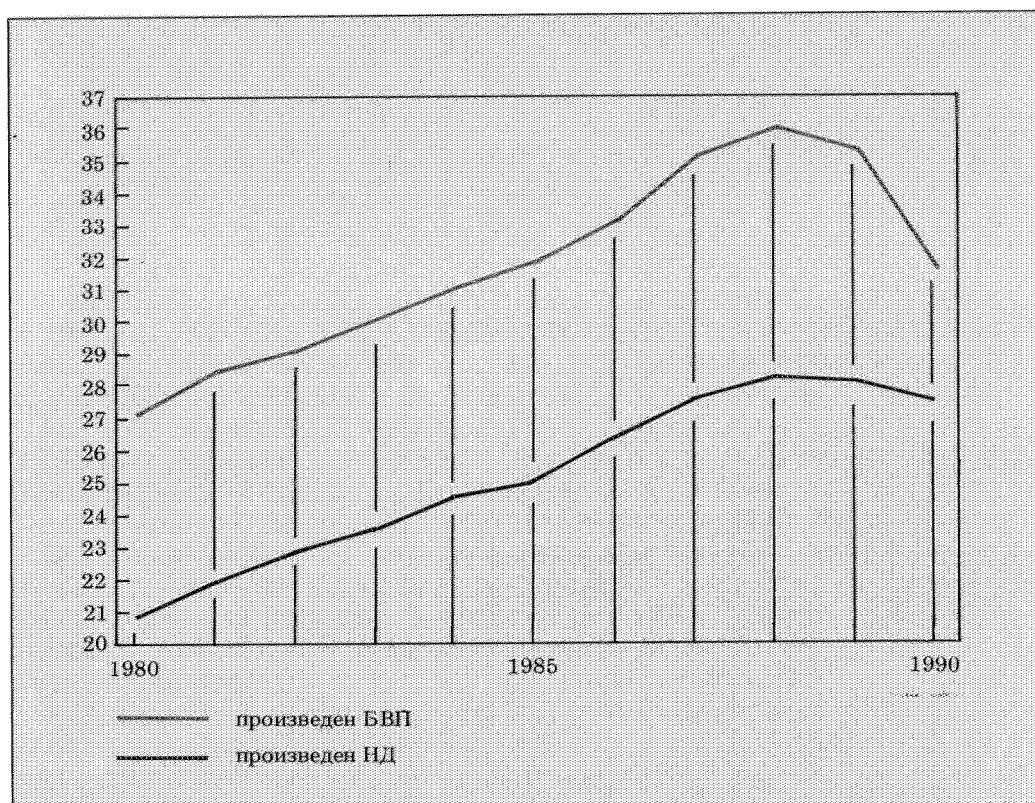
1. Производство и използване на брутния вътрешен продукт

Кризисните явления в края на 1989 г. довеждат до спад на БВП от 1,9% спрямо 1988 г. в постоянни цени при нарастване от 3,2% в текущи цени. През 1990 г. последва нов спад на БВП, който по предварителни оценки е 11–13% в постоянни цени при повишение 6,1% в текущи цени. Съответно намалява и произведеният национален доход с 3% в постоянни цени.*

Най-съществените фактори за спада на производството са растящата небалансираност на националното стопанство (най-вече в ресурсен аспект), социално-политическите сътресения и външните ограничения по линия на недействащата вече организация на СИВ. По степен на важност главната причина е кризата в снабдяването с ресурси, на която се дължи около 52% от спада на производството. Затрудненията с доставките на енергоносители, метали, дървесина, памук и т. н. от СССР и кризата в Персийския залив практически лишиха индустрията от суровинна база. Останалите причини са свързани със слабата адаптация на производителите към рязко променящите се условия. Неосигурената стокова реализация, вкл. в рамките на СИВ, предизвиква 10% от спада на производството. По-голямата част от българския експорт е неконкурентоспособна на западния пазар и лишаването от гарантирани пазари на СИВ е фатално за редица износители. На закрити производства и неполучени кооперирани доставки се дължат около 20% от свиването на производството. Политически трудности и стачки допълват картина.

Същевременно либерализирането на част от цените, очакваното либерализиране на останалите цени, рязкото покачване на курса на долара спрямо

*Данните за 1990 г. са от Централно статистическо управление и са предварителни.

лева и пазарното неравновесие силно повишиха, особено в края на годината, инфационните очаквания на производителите и търговците. Това доведе до умишлено задържане на готова продукция и до повишаването на цените.

Най-съществен е спадът в промишлеността – около 20–22% в постоянни цени. До 1988 г. промишлената продукция нараства и доминира цялата икономика, като има високи темпове в текущи и в постоянни цени. Нейният относителен дял в БВП се повиши в постоянни цени и за периода 1980–1989 г. достига 64,4%. Това увеличение е за сметка на непрекъснатото спадане на дела на селското стопанство и първоначалния спад (последван от стабилизиране) на дела на услугите. В сравнение с постоянните цени при текущи цени промишлеността има по-нисък дял, който достига максимална стойност за декадата от 64% през 1986 г., след което спада до 59,4% през 1989 г. За сметка на промишлеността нараства делът на услугите от 23,1% през 1986 г. на 29,3% през 1989 г. при практически непроменящ се дял на селското стопанство.

ТЕМПОВЕ НА ПРИРАСТ НА БВП

(% постоянни цени)

	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990
БВП	4,9	2,3	3,4	3,4	2,7	4,2	6,0	2,6	-1,9	-12
Промишленост	5,5	9,3	7,6	6,1	5,1	5,2	5,3	2,4	-0,3	-
Селско стопанство	4,5	5,7	-16	11,6	-20,6	22,0	14,6	-1,7	-2,3	-
Услуги	4,1	-12,6	7,3	-7,4	11,3	-6,5	20,4	4,9	-5,5	-

За драстичния спад на промишлеността през 1990 г. в най-голяма степен допринасят металургията, химията и нефтопреработването, машиностроенето, целулозно-хартиената и текстилната промишленост. Това се дължи на ресурсните ограничения по линия на сировинните доставки от СССР, обуслове-

ни от вътрешни затруднения на съветската икономика и от намалените възможности за насрещни доставки от българска страна. Спадът на машиностроенето е обусловен преди всичко от загубата на гарантирани досега пазари в СИВ. Особено чувствително е намалението в електрониката.

В постоянни цени производството на селскостопанска продукция през 1990 г. е на най-ниското си равнище от периода на колективизацията, като се наблюдава непрекъснато намаление през втората половина на 80-те години. Спадът в селското стопанство през 1990 г. се оценява на около 15% по постоянни цени, включващ 23% спад в растениевъдството и почти задържане на продукцията в животновъдството. В текущи цени спадът се омекотява поради либерализирането на цените на голяма част от продукцията и повишаването на изкупните цени на продукция, която остава под държавен контрол. Във физическо изражение при растениевъдството спадат добивите на зеленчуци, с изключение на доматите, намаляват засадените площи, спадат добивите на плодове. Намалели са и посевните площи на фуражните култури до такава степен, че не е възможно задоволяването на добитъка с фураж. В животновъдството е спаднал значително броят на едрия и дребния рогат добитък, както и на птиците.

Причините за тези резултати на селското стопанство могат да се търсят в дългогодишното подценяване на този отрасъл за сметка на промишлеността, довело до неговата непривлекателност, миграция на заетите, демографска криза, намаляване на площите. Конкретно за 1990 г. повлияват и очакваното ново законодателство за реприватизация на земеделските земи, и стремежът към самозадоволяване и презапасяване в условията на икономическа криза. Съществено влияят и екологически императиви, както и ограничения по линия на вноса на хербициди.

Използването на БВП през 80-те години е илюстрирано в посочената таблица. Относителният дял на крайното потребление се колебае, като достига максимум през 1990 г. Относителният дял на потреблението на населението е сравнително устойчив до 1989 г., след което има чувствително повишение през 1990 г. В края на 1989 г. потребителите бяха наясно с началото на икономическата криза. Започналият спад в производството и нездадоволеното платежоспособно търсене са причина потребителите да реагират с презапасяване и изкупуване на нетипично големи количества стоки поради високи инфлационни очаквания. През 1990 г. същественото свиване на производството, рязкото намаляване на импортните възможности, разширяването на „икономиката в сянка“ и социалните сътресения доведоха до допълнително влошаване на пазарното неравновесие до степен на фактическо разпадане на пазара. Инфлацията (50,6% от май до декември), която не бе компенсирана своевременно, и въвеждането на купонна система за редица стоки ограничиха силно потреблението.

ИЗПОЛЗВАНЕ НА БВП

(% – текущи цени)

	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990
БВП – използван	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Крайно потребление	66,6	65,7	66,8	67,8	67,2	68,5	66,2	67,8	66,5	68,1	72,6
Население	61,1	59,7	59,8	60,1	59,8	60,2	58,1	60,6	59,5	61,3	64,1
Държавни разходи	5,5	6,0	7,0	7,7	6,4	8,3	8,1	7,2	7,0	6,8	8,5
Брутно натрупване	33,4	34,3	33,2	32,2	32,8	31,5	33,8	32,2	33,5	31,9	27,4
Капитални вложения	27,7	26,7	26,7	26,1	25,3	25,9	25,4	26,2	26,1	25,1	20,2
Прираст на запасите	5,7	7,6	6,5	6,1	7,5	5,6	8,4	6,0	7,4	6,8	7,2

2. Натрупване и инвестиции

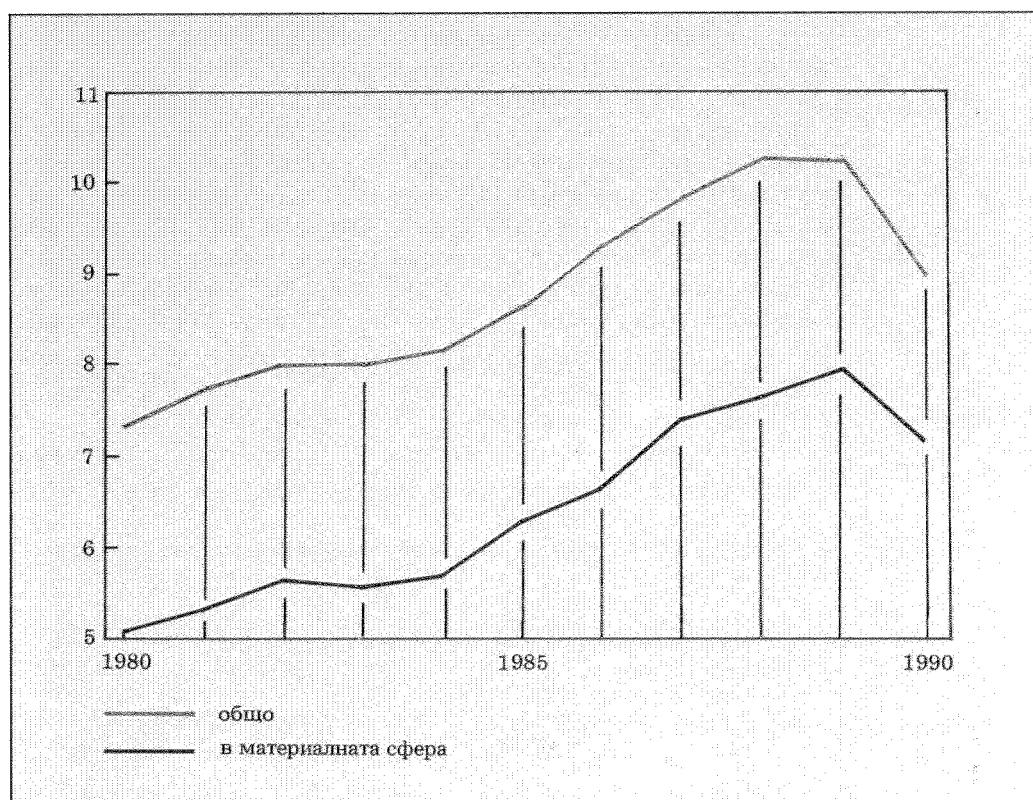
Брутното натрупване през 80-те години запазва устойчив и висок относителен дял в БВП по текущи цени. До 1987 г. това важи и в постоянни цени, като двете норми на натрупване (в постоянни и текущи цени) са близки по стойност. През 1988 г. обаче брутното натрупване е 13,2 млрд. лв. по текущи цени и 8,9 млрд. лв. в постоянни цени, или налице е прираст спрямо 1987 г. от 9,8% в текущи цени и намаление от 28% в постоянни цени. Аналогична е картината и през 1989 г. В текущи цени намалението на брутното натрупване е 0,8%, докато в постоянни цени това намаление е 54,1%. През 1990 г. спадът в абсолютно изражение на брутното натрупване продължава, като възлиза на 5,7% в текущи цени.

Относителният дял на инвестициите в БВП е устойчив. В абсолютно изражение те намаляват по текущи цени през 1989 г. и 1990 г., след като в продължение на десетилетия само са нараствали с устойчиви темпове.

Намаляването на инвестиционната активност се вписва в общата картина на кризисната 1990 г. Факторите, които повлияха на инвестиционните решения, са свързани преди всичко с атмосферата на несигурност и нестабилност, неизяснена стратегия при прехода към пазарна икономика и бавни адаптационни процеси. От една страна, спадът на производството, липсата на сировини и загубата на пазари в СИВ ограничават инвестирането. От друга страна, редица промени в организационните структури на държавните фирми също не благоприятстваха мащабните инвестиции. В същата посока повлияха и неизяснените въпроси около собствеността, процесите на реприватизация и приватизация, както и нестабилността на законовата уредба. Съществена роля изигра и спирането на външните кредити.

БРУТНИ КАПИТАЛНИ ВЛОЖЕНИЯ

млрд. лв. – текущи цени

Същевременно частните инвестиции са в твърде начален стадий. От 1989 г. стана възможно основаването на частни фирми с редица ограничения. През 1990 г. ограниченията пред частната инициатива бяха свалени и бяха създадени

множество фирми, които стартираха от нулата или с малки кредити. На този етап повечето от частните фирми нямат свободен капитал за осъществяване на значими инвестиции и се съсредоточават в дейности, свързани с ниска интензивност на капитал – предимно в сферата на услугите. Също така на практика не съществува пазар на инвестиционни стоки.

С ниска инвестиционна активност се характеризира и поведението на чуждестранните инвеститори, като преките чуждестранни инвестиции засега приемат формата на смесени предприятия. Такива предприятия са разрешени законодателно от 1980 г., а ограниченията за тях са смекчени от началото на 1989 г. с цел да се превърнат в база за растеж на свободни пазарни идеи. На тях се разчиташе да бъдат сериозен източник на валута и модерни технологии и да се вградят като важен елемент в прехода към пазарно стопанство. За участие на чуждестранните партньори до 49% в дружества с ограничена отговорност и до 20% в акционерни дружества не се изисква разрешение от държавата. Печалбите от смесените предприятия могат да бъдат трансферириани в чужбина във валутата, в която са получени.

Редица чуждестранни фирми демонстрираха първоначален интерес, привлечени от възможностите за потенциален пазар със силно незадоволено търсене и от предлагането на сравнително квалифицирана работна ръка при ниско заплащане. Впоследствие образуваните смесени фирми се натъкнаха на редица трудности поради разликата в традициите, интересите и баланса между партньорите. Към тези проблеми се прибавят затрудненията поради неизградення още свободен пазар и непреодоляната напълно централно планирана икономика. Става дума за неадекватната ценова система, липсата на конвертируемост, ниската степен на гъвкавост от страна на държавните доставчици, бюрокрацията. Тези обстоятелства карат много от чуждестранните инвеститори да чакат по-ясното оформяне на пазарната система, подходящо законодателство и приватизацията. Това свежда чуждестранните инвестиции до несъществен дял, а и тези, които са налице, не могат да се развиват ефективно.

За стимулиране образуването на смесени предприятия, които да спомагат за прехода към пазарна икономика, бяха създадени и свободни икономически зони, освободени от мита. В тях печалбите не се облагат с данък през първите пет години. Въпреки това условията на тези зони все още не са добре установени. Предлаганите облекчения за смесените предприятия в смисъл на митнически тарифи, трансфер на капитали и печалби, трудово законодателство не са достатъчни и ролята на свободните икономически зони на практика е незабележима.

Високият относителен дял на брутното натрупване се дължи преди всичко на големия дял на прираста на запасите. В текущи и в постоянни цени прираствът на запасите има твърде голям дял за разглеждания период, като делът в постоянни цени е по-висок. Той достига до 10,2% за 1986 г. и съответно 9,5% и 8,4% за 1988 и 1989 година. Такава подчертано голяма норма на прираст на запасите е характерна за централно планираните икономики в Източна Европа, чиито предприятия действат в условията на меки бюджетни ограничения. Несигурните доставки и повсеместният дефицит определят логичната тенденция към презапасяване в предприятията. В резултат само за периода 1980–1989 г. запасите в материалната сфера са нараснали с 87,8%, а в населението – 2,2 пъти. За същия период запасите в промишлеността се увеличават 2,5 пъти, в търговията – с 50,5%, а в селското стопанство – с 44%. Към посочените причини през 1990 г. се прибавят и високите инфлационни очаквания.

ТЕМПОВЕ НА ПРИРАСТ

(% – постоянни цени)

	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989
Брутно натрупване	8,4	13,1	-6,2	-5,0	-7,5	9,3	38,2	-27,9	-54,1
Капитални вложения	1,0	25,2	-7,7	-14,7	-2,7	-6,5	75,7	-42,5	-70,8
Прираст на запасите	34,7	-19,3	-0,3	32,4	-19,3	56	-28,4	35,8	-23,2

3. Заетост

Заетостта в България в началото и средата на 80-те години е устойчиво висока, като практически цялото население в трудоспособна възраст работи. Освен това много пенсионери продължават да работят, мотивирани от ниските доходи и улеснени от относително ниската пенсионна възраст, която е 60 години за мъжете и 55 години за жените (за редица професии е значително по-ниска). Трудовите ресурси се управляваха централизирано чрез административни мерки, напълно липсващ пазар на работната сила, а стопанските ръководители имаха сравнително малки права при наемането и освобождаването на работници. Политиката в тази област се придръжаше към разбирането за осигуряване на пълна занятост дори за сметка на ниска ефективност и субсидиране на производството. Безработицата бе недопустимо и непознатоявление. Точно обратното, редица отрасли като селско стопанство и строителство страдаха от хроничен недостиг на работна сила. На фона на постоянно влошаваща се демографска картина – намаляващи (почти нулеви) темпове на прираста на населението, ниска раждаемост, застаряване – занятостта расте с по-високи темпове от активното население. За периода 1980–1987 г. средният годишен темп на прираста на заетите е 0,4%, а населението в активна възраст намалява със средногодишен темп 0,3%. Това съотношение определяше недостига на работна сила като ресурсно ограничение на растежа за редица отрасли и производства.

НАСЕЛЕНИЕ И ЗАЕТОСТ

(в хил.)

	1980	1985	1986	1987	1988	1989	1990
Население – общо	8489,6	8861,5	8960,4	8957,6	8971,3	8981,3	8990,7
Под активна възраст	2082,5	2057,2	2013,5	2036,7	2024,4	2008,7	2021,6
В активна възраст	5094,0	5034,2	5027,6	5006,6	5000,7	4996,4	5010,1
Над активна възраст	1685,0	1869,0	1916,5	1928,0	1956,3	1984,4	1957,4
Заети – общо	4363,9	4459,5	4473,3	4486,9	4467,8	4365,0	—
Брой пенсии	2042,0	2212,0	2249,0	2293,0	2326,0	2308,0	—

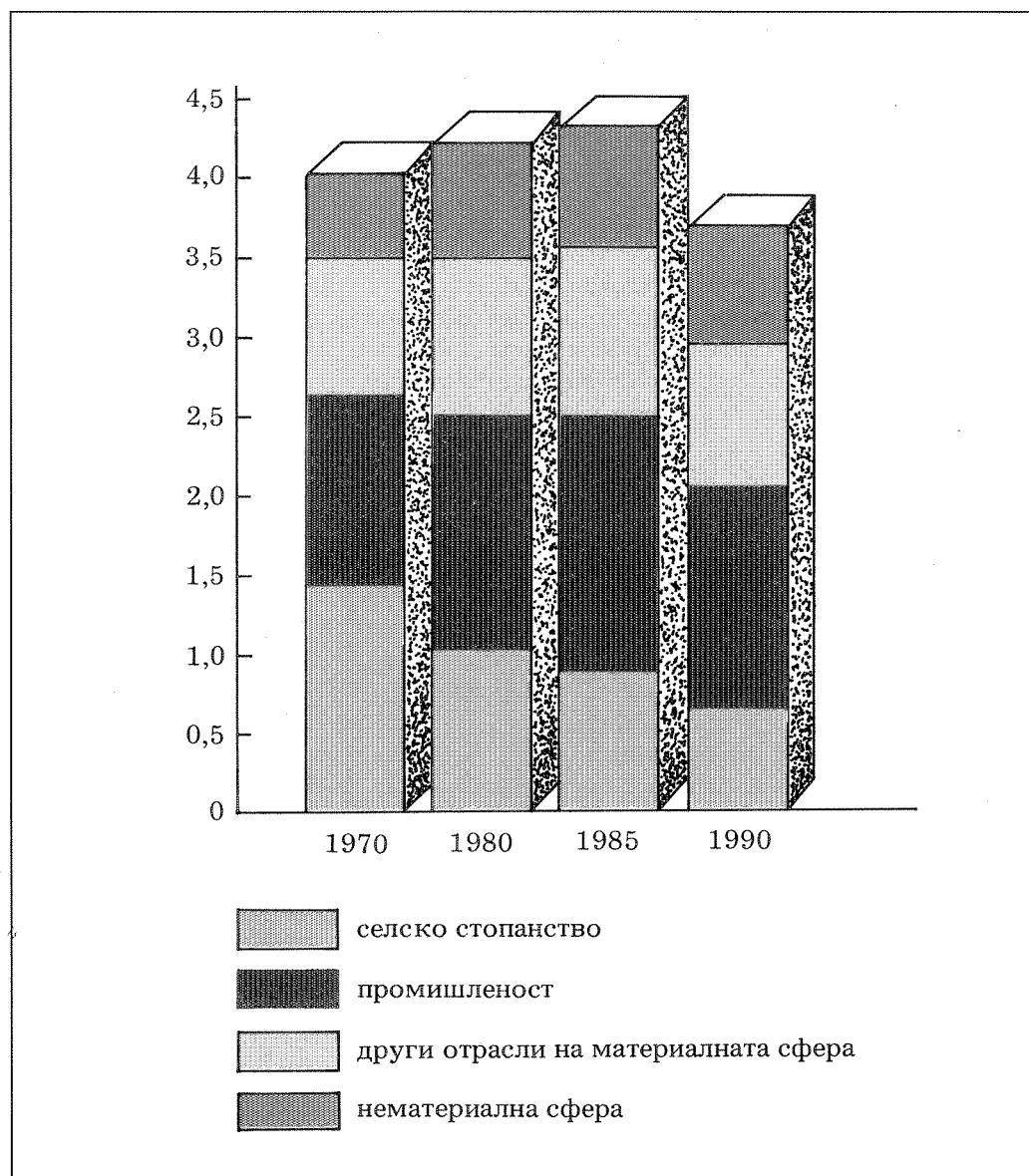
Структурата на работещите се характеризира с висок относителен дял на заетите в материалната сфера, който бавно намалява. На отраслово равнище най-висок е дялът на промишлеността, който постоянно нараства през 80-те години за сметка на намаляването на дяла на селското стопанство в резултат на продължаващата политика на индустриализация и подценяването на селското стопанство. Заетостта в останалите отрасли практически не се променя за този период. До 1989 г. е постоянна и структурата на заетите според типа на предприятията, като напълно доминира дялът на заетите в държавни предприятия (87,4%) пред другите форми на собственост.

Въпреки ниската мотивация на труд заетите в България са сравнително добре квалифицирани и с нелош образователен цензор – почти половината са с образование над основното, а 8% са висшистите.

През 1990 г. в резултат на настъпилите политически промени последва силна емигрантска вълна, предизвикана от либерализирането на режима за пътувания в чужбина. Тя обхвана преди всичко активното население и силно намали предлагането на труд. Така наред с първите признания за масово освобождаване на работници, свързано с прехода към пазарна икономика, до средата на годината има същевременно недостиг на работна сила, като броят на свободните работни места е по-голям от броя на регистрираните безработни.

СТРУКТУРА НА ЗАЕТИТЕ ПО ОТРАСЛИ

млн.

В последното тримесечие на годината това съотношение рязко се промени. Спадът на производството, закриването на предприятия поради неефективност и екологически причини довеждат до 65,1 хил. безработни при 28,4 хил. свободни места.

МЕСЕЧНО ИЗМЕНЕНИЕ НА НЕЗАЕТИТЕ И СВОБОДНИТЕ РАБОТНИ МЕСТА

Месец	1990 г.										1991 г.		
	VII	VIII	IX	X	XI	XII	I	II	III				
Незаети (хил.)	31,0	32,8	38,9	48,4	59,1	65,1	74,1	103,2	124,1				
Темпове (%)		5,8	18,6	24,4	22,1	10,1	13,8	39,3	20,2				
Свободни места (хил.)	58,2	47,9	42,1	35,1	28,8	28,4	22,0	11,6	11,3				
Темпове (%)	-17,7	-12,1	-16,7	-18,0	-1,4	-22,5	-47,3	-2,6					

В началото на 1991 г. към продължаващото свиване на производството се прибавят първите стъпки на икономическата реформа, свързани с твърди бюджетни ограничения и рязко повишаване на лихвените проценти. Финансовите ограничения за организацията, които се издържат от държавния бюджет, предизвикват сериозни съкращения предимно в сферата на науката, културата, изкуството и държавното управление. Същевременно високият лихвен процент, както и неуреденото законодателство за чуждестранните инвестиции и приватизация възпират разкриването на нови работни места. Така ножицата между безработицата и нуждата от работна ръка рязко се разтваря, като през март 1991 г. регистрираните безработни са вече 124,1 хил. (3% от трудоспособните), а свободните работни места са десет пъти по-малко. Възможно е броят на безработните да е по-висок, отколкото е регистриран в бюрата по труда, тъй като тези служби са съвсем нови, имат малко опит и не всички граждани, които търсят работа, се обръщат към тях.

4. Цени и заплати

През целия период на административно централно планиране цените в българската икономика са изолирани от международните цени и не отразяват достоверно производствените разходи. Провежданите реформи не намериха адекватен механизъм, който да преструктурира цените съобразно реалните международни или вътрешни съотношения, въпреки че именно такава бе една от главните им цели.

Системата на цените на дребно поддържаше чрез бюджетни субсидии нереално ниски цени на енергията, комуналните услуги, транспорта, основните храни, за да се осигури минимален жизнен стандарт за всички граждани. В същото време редица стоки – предимно за дълготрайна употреба като жилища, автомобили, битова техника – бяха оценени нереално високо, за да се поеме растящата покупателна сила на населението. Субсидирането имаше съществен дял и в образуването на цените и на стоки с производствено предназначение заради ниска ефективност, стимулиране на експортно или антиимпортно производство. В резултат на това в икономиката се образуваха крайно деформирани ценови съотношения. За 1990 г. бюджетните субсидии са 22% от всички бюджетни разходи.

ЦЕНИ НА ЕДРО И ДРЕБНО

(верижен индекс)

	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989
Цени на едро	105,3	107,2	100,6	100,8	100,5	100,9	100,7	103,7	103,1
Цени на дребно	100,5	100,3	101,5	100,7	101,8	103,9	100,1	101,2	105,6

За периода 1981–1989 г. цените на едро се изменят минимално. След известно повишаване в първите две години на периода цените остават изключително стабилни в продължение на 5 години – до 1987 г., като изменението е под 1% годишно. В края на периода отново има слабо повишаване, което за 1988 г. се обуславя най-вече от 14% повишаване на цените в селското стопанство, а за 1989 г. – от комбинираното въздействие на 4,1% увеличение в селското стопанство и 7,6% увеличение в строителството.

Цените на дребно също не се изменят съществено. Годишният прираст е около 1%, с изключение на 1986 г. и 1989 г., когато прирастът е 3,9% и 5,6% и се дължи на увеличение на цените на услугите.

При оценката на тези индикатори трябва да се има предвид, че те занижават ценовите индекси. Методологията на тяхното изчисляване подценява реалното повишаване на цените, особено за цените на дребно. Показаният

индекс не отчита появата на т. нар. „нови“ стоки, чрез които производителите скрито повишават цените, сменяйки имената и етикетите на стоките без съществени или без никакви подобрения в качеството, а понякога и с влошено качество. Индексът не отчита също така наличието на повсеместни дефицити на потребителския пазар и активността на „икономиката в сянка“, където цените са чувствително по-високи.

През 1990 г. в икономиката имаше потиснат огромен инфлационен потенциал, генериран от бюджетния дефицит, отрицателния реален лихвен процент и наличието на значителни парични натрупвания в населението при драстично дефицитен потребителски пазар.

Депозитите на населението в Държавна спестовна каса бяха олихвявани при 1% годишна лихва, което е по-ниско дори от официално обявения и занижен индекс на цените на потребителските стоки – 5,6 % за 1989 г. спрямо 1988 г. Така формираният отрицателен реален лихвен процент намалява склонността към спестяване и увеличава натиска върху потребителския пазар.

До средата на годината нямаше съществени изменения в цените на дребно въпреки тоталния дефицит на потребителския пазар, което може да се обясни със социалното напрежение и предстоящите избори. Във втората половина на годината разпадането на пазара принуди правителството да либерализира голяма част от цените и да повиши цените на стоките, които останаха под негов контрол. В резултат цените започнаха стремглаво да се повишават, много често и спекултивно. Българският лев девалвира спрямо чуждестранните валути. Инфляцията рязко се ускори, особено през месеците август и декември 1990 г. През втората половина на годината хранителните продукти поскъпнаха с 30,4%, нехранителните стоки с 54,4%, а услугите с 21,9%. От февруари 1991 г. новото правителство либерализира почти всички цени, които контролираше, и повиши съществено малкото цени, които останаха под негов контрол, като една от мерките на стартиращата икономическа реформа.

ИНДЕКС НА ПОТРЕБИТЕЛСКИТЕ ЦЕНИ

(базисен индекс)

Месеци	1990 г.						1991 г.			
	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	I	II
Проценти	100,0	104,1	107,8	119,5	124,9	130,0	136,4	150,6	170,1	379,2

До 1989 г. номиналната и реалната работна заплата растат умерено, съобразно ниския индекс на повишение на цените. Реалната заплата се повишава с 2,6% средногодишно за периода 1980–1988 г. Ниският индекс на цените и повишаването на реалната заплата обаче не отразяват реалистично измененията в стандарта на живот поради наличието на повсеместни дефицити на потребителския пазар.

ИНДЕКС НА РЕАЛНАТА ЗАПЛАТА

(базисен индекс)

	1980	1985	1986	1987	1988
Средно	100	111	112	117	123
Материалина сфера					
Промишленост	100	113	115	120	127
Строителство	100	110	111	114	119
Селско стопанство	100	110	113	116	127
Търговия	100	107	106	110	117
Нематериалина сфера					
Наука и образование	100	118	117	123	129
Култура и изкуство	100	107	106	108	113
Здравеопазване	100	113	111	114	115

Делът на работната заплата в общите доходи на населението е намалявал през периода 1980–1990 г., достигайки почти до 1/2 през 1990 г. В същото време редица фактори действат систематично в посока на увеличаване на частта от доходите, която не е обезпечена със стоки и услуги. Най-съществените от тях са нарастващият обем на незавършеното строителство и увеличаването на запасите, влошаването на условията за търговия, оправдането на финансови задължения на неефективни предприятия към държавата.

През последните десет години доходите на населението значително изпреварват разходите. Но голяма част от тези доходи се трансформират в принудително отложено потребление поради хроничното неравновесие на потребителския пазар и по този начин оказват осезателен натиск върху пазара. За периода 1980–1989 г. спестяванията на населението са се увеличили 2,2 пъти.

В края на 1989 г. и началото на 1990 г. под натиска на социалните промени правителството повиши заплатите на редица професии. За първото тримесечие на 1990 г. средната заплата е с 19% по-висока от средната заплата за първото тримесечие на 1989 г., като най-съществено е повищението в нематериалната сфера, преди всичко в образованието и здравеопазването, които дълго време бяха подценявани.

През втората половина на годината стръмното нарастване на цените на потребителските стоки постави под угроза жизнения стандарт на широки групи от населението, което наложи въвеждането на компенсиращи социални механизми под формата на индексация на заплатите съобразно инфлацията.

5. Външна търговия

Външната търговия на България десетилетия бе детерминирана от стратегията и приоритетите, които се възприемаха в СИВ. Въпреки опитите за интензифициране на търговските връзки извън тази организация през последните няколко години, външна среда за българската икономика остана СИВ, и то в степен, която е по-висока в сравнение с другите страни–членки от Източна Европа.

През 80-те години относителният дял на износа за социалистическите страни е твърде висок – около 2/3, достигайки максимум от 72,7% от общия износ на страната за 1986 г. Практически изцяло този износ е с направление към страните–членки на СИВ. За всички останали социалистически страни, нечленувани в СИВ (Албания, Китай, Кампучия, НДРК, Лаос, Югославия), са насочени едва 1–1,5% от общия експорт.

Доминиращата част от българския износ в рамките на СИВ се пада на СССР, който поема в различните години около 3/4 от него. Следващите по важност търговски партньори, вносители на българска продукция, са ГДР – 7%, Чехословакия – 5%, Полша – 5%.

ТЕМПОВЕ НА ПРИРАСТ НА ИЗНОСА В НЕКОНВЕРТИРУЕМА ВАЛУТА (%)

	1986	1987	1988	1989	1990
Общо	4,9	2,6	6,5	-4,7	-25,3
Лицеизии и услуги	4,2	-16,0	52,3	18,7	-31,6
Машини и оборудване	7,6	7,1	6,9	-3,2	-26,2
Горива, минерали, метали	0,6	-10,7	23,7	-27,6	-2,8
Химически продукти, гориве	6,0	-7,5	18,4	-14,4	-21,5
Строителни материали	8,1	-6,9	5,3	0,5	-28,3
Промишлени стоки за производство	-1,7	-1,8	24,1	-14,9	-45,6
Сировини за хранителната промишленост	4,4	-0,5	-14,2	-29,5	-28,7
Хранителни стоки	-6,4	-7,3	0,1	-4,4	-19,7
Промишлени потребителски стоки	7,9	1,1	5,2	-0,5	-30,7

От втората половина на 70-те години развиващите се страни имат сравнително висок дял в българския износ – за различните години в рамките на 16–20% с максимална стойност през 1985 г. – 19,5%. Главните търговски партньори са Либия с относителен дял за различните години между 20 и 30% от износа за развиващите се страни и Ирак с дял между 15 и 25%.

Развитите индустриски страни имат твърде нисък дял в българския експорт – за втората половина на 80-те години той е едва 11–12%. Само през 1989 г. има известно повишение – 17,3%. Две трети от този експорт е насочен към страни от Европейската общност, предимно ФРГ, Италия, Гърция. ФРГ поема в различни години от 17 до 24% от експорта за индустриско развитите страни. Износът за Италия е около 10–14%. В последните години дялът на износа за Гърция се доближава до този на ФРГ. Извън Европейската общност България изнася главно за Швейцария и САЩ.

Сравнително висок е дялът на реекспорта. За втората половина на 80-те години той се движи около и над 10% от целия износ на страната, като максималната стойност е 12,7% през 1985 г., а минималната – 8,3% за 1989 г.

Сравнението на структурата на вноса с тази на износа показва намаление на дела на социалистическите страни. Техният дял в българския импорт е 69,1% през 1985 г. с тенденция на намаляване, достигайки 57,1% за 1988 г. и 52,9% за 1989 г. Както и при износа, относителният дял на страните извън СИВ е от порядъка на 1% от общия внос.

Индустриално развитите и развиващите се страни разменят местата си по значение за импорта на България. С много по-голям дял участват развитите страни. За цялата декада на 80-те години той е над 20%, като особено се повишава в края на периода – 28,5% за 1988 г. и 32,2% за 1989 г. Отново главният експортър за България е ФРГ, чийто дял в общия импорт от развитите страни достига до 50%. След нея са Италия – 15% и Великобритания – 13%. Вносът от Европейската общност формира 3/5 от общия внос от развитите страни. Останалите 2/5 се формират извън общността главно от Швейцария, Австрия и Япония.

Дялът на вноса от развиващите се страни за 80-те години се движи между 10% и 14% от общия внос и се дължи главно на Либия, Ирак, Иран.

През 1990 г. външната среда за българската икономика рязко се промени. Радикалните политически реформи в Източна Европа започнаха да разкъсват дългогодишните интеграционни връзки в СИВ. В повечето страни възникнаха процеси на преориентация към търговия със Запада. Растежът в повечето икономики от СИВ стагнира или е отрицателен, което бързо се отрази на външнотърговските отношения. Договорираните доставки се бавят или въобще не се изпълняват. Няма интерес към склучване на нови спогодби.

В структурата на износа за СИВ дялът на инвестиционните стоки расте през декадата от 53% през 1980 г. до 65% през 1989 г. Най-съществено расте дялът на електрониката. Обратно, дялът на хранителните и селскостопанските стоки спада от 25% на 13% поради слабата продукция в селското стопанство.

ТЕМПОВЕ НА ПРИРАСТ НА ВНОСА В НЕКОНВЕРТИРУЕМА ВАЛУТА

(%)

	1986	1987	1988	1989	1990
Общо	4,3	-0,1	-5,3	-7,6	-18,8
Лицензии и услуги	13,9	4,1	31,9	-19,4	-28,0
Машини и оборудване	13,1	5,9	6,3	-8,2	-12,4
Горива, минерали, метали	-1,1	-6,4	-19,3	-5,2	-26,9
Химически продукти, торове	7,6	-1,3	18,2	-17,6	19,1
Строителни материали	21,3	-4,2	0,0	-19,6	-24,3
Промишлени стоки за производство	-0,4	0,9	4,3	-17,3	-27,4
Суровини за хранителната промишленост	-7,8	7,3	-19,9	9,8	-46,4
Хранителни стоки	-28,1	19,6	5,5	-15,5	-10,2
Промишлени потребителски стоки	8,8	8,7	3,5	-10,1	2,6

При вноса от СИВ делът на инвестиционните стоки нараства от 39% през 1980 г. до 48% за 1989 г., което може да се обясни със сериозните валутни затруднения на страната през втората половина на 80-те години по отношение на западния пазар. Делът на сировините нараства до 50% през 1985 г., след което спада до 36% през 1989 г. Това е в резултат на постепенното намаление на цената на съветския нефт и спадането на обемите на доставките през 1988 и 1989 г. Полученият недостиг частично се компенсира от известно разширяване на доставките на нефт от Близкия изток, които са по линията на търговски кредити, отпуснати от България.

В началото на 80-те години България има постоянно активно салдо в търговията си с несоциалистически страни. Това се дължи на два фактора. Първият е износят на промишлени стоки за развиващите се страни чрез търговски протоколи, финансиранi на концесионна основа от българското правителство, а вторият е реекспортът на съветски нефт. Така през 1980 г. сировините са 91% от общия експорт. След 1985 г. настъпва влошаване, като текущият дефицит нараства от 78 млн. долара през 1985 г. до 1 млрд. долара през 1989 г. За тази негативна тенденция повлияват както непрекъснатото влошаване на конкурентоспособността на преработващия сектор и нарастващият обем на продукция, произвеждана на базата на компоненти, внесени чрез твърда валута и предназначени за източния пазар, така и намаляващият по обем и цена реекспорт на нефт, а също и невъзможността на развиващите се страни да обслужват кредитите си към България.

ТЕМПОВЕ НА ПРИРАСТ НА ИЗНОСА В КОНВЕРТИРУЕМА ВАЛУТА

(%)

	1986	1987	1988	1989	1990
Общо	-21,8	15,8	-1,9	-8,6	-5,4
Лицензии и услуги	-63,2	-36,1	4,3	-43,0	85,4
Машини и оборудване	-2,9	27,4	-11,9	-42,0	21,7
Горива, минерали, метали	-27,0	1,1	-9,0	33,8	-29,5
Химически продукти, горове	38,8	6,3	19,5	12,9	2,6
Строителни материали	0,0	54,5	17,6	-10,0	50,0
Промишлени стоки за производство	-7,8	39,8	7,3	15,3	-22,1
Сировини за хранителната промишленост	-51,6	26,1	42,2	9,7	7,2
Хранителни стоки	-5,3	25,8	9,3	-14,4	-16,8
Промишлени потребителни стоки	16,4	15,8	11,7	-10,9	-3,1

Структурата на износа срещу конвертируема валута се колебае. През 1989 г. сировините допринасят за 30% от експортните постъпления, а инвестиционните стоки за 25%. След като доставките на нефт от СССР рязко спаднаха през втората половина на 80-те години, делът на сировините спада от 41 на 22% през 1988 г., след което през 1989 г. отново се покачва. Това повишение се дължи на нарасналите доставки от Близкия изток за сметка на разплащания срещу български стоки. Инвестиционните стоки се движат неравномерно, като започват с относителен дял от 24% за 1980 г., 41% за 1986 г. и 24% в края на декадата. По-голямата част от този експорт е насочен към развиващите се страни, които в края на 80-те години намаляват импортните си възможности.

ТЕМПОВЕ НА ПРИРАСТ НА ВНОСА В КОНВЕРТИРУЕМА ВАЛУТА

(%)

	1986	1987	1988	1989	1990
Общо	11,5	-8,4	20,5	-10,9	-21,2
Лицензии и услуги	5,5	21,1	-30,4	-40,6	-5,3
Машини и оборудване	38,3	1,0	-7,6	9,7	-11,3
Горива, минерали, метали	8,9	-35,6	56,2	-37,8	-4,9
Химически продукти, торове	-2,9	27,9	2,2	-14,6	-32,5
Строителни материали	6,7	3,1	-6,2	-11,5	-31,5
Промишлени стоки за производство	1,4	16,4	23,8	-6,5	-33,4
Суровини за хранителната промишленост	-17,0	-26,3	46,8	24,0	-69,9
Хранителни стоки	64,7	10,7	59,7	28,3	-16,5
Промишлени потребителски стоки	24,3	37,7	25,8	3,2	-5,1

Структурата на вноса срещу твърда валута се характеризира със сравнителна устойчивост през 80-те години. С най-голям дял са суровините и инвестиционните стоки. В последните години на фона на спадащия внос има слабо повишение в абсолютно изражение на потребителските и селскостопанските стоки в резултат на недостатъчната местна продукция на селското стопанство и дългогодишното подценяване на промишлеността за потребителски стоки.

6. Платежен баланс и външен дълг

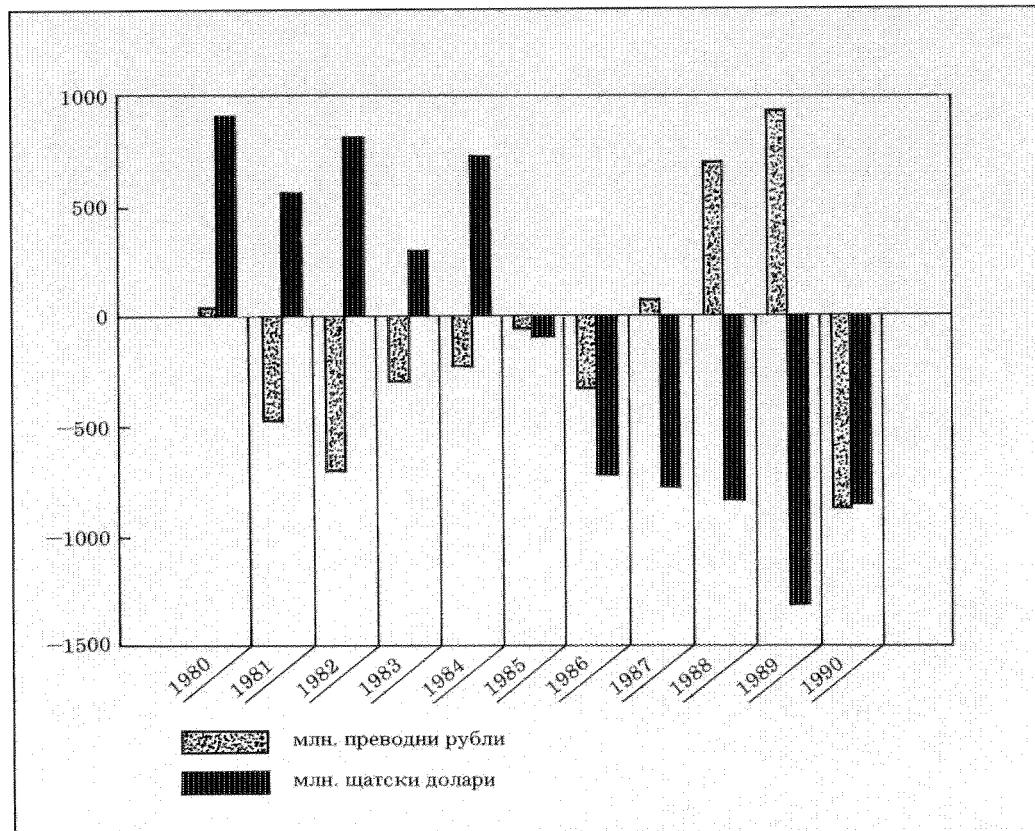
Системата на външната търговия и платежните отношения на България се състои от две ясно разграничени части: търговия и плащания със страните от СИВ (делят им във външнотърговския стокообмен е около 65%); със страните от ОИСР (около 25%) и с развиващите се страни (около 10%). Платежните отношения и търговията със страните–членки на СИВ (до 31. XII. 1990 г.), се уреждат предимно в преводни рубли, а с останалите страни – в конвертируема валута. Тенденциите в изменението на обема и структурата на търговията със страните от СИВ се различават значително от съответните тенденции в търговията с останалите страни.

В съответствие с двата различни режима на платежни и търговски отношения платежният баланс в България, както и в останалите източноевропейски страни, се съставя в две части: едната в конвертируема валута, а другата – в преводни рубли. След първото тримесечие на 1991 г. платежният баланс ще бъде съставян само в конвертируема валута, тъй като търговските и платежните отношения между страните–членки на СИВ, се уреждат вече в конвертируема валута.

Текуща сметка

Текущите сметки в конвертируема и неконвертируема валута показват противоположни тенденции през 80-те години. Текущите операции в неконвертируема валута приключват с дефицит през целия период 1981–1986 г. и с нарастващо положително салдо през 1987–1989 г. Дефицитът през първия период се движи в интервала между 3,1% от БВП през 1982 г. и 0,2% през 1985 г. Положителното салдо по текущата сметка в преводни рубли достига 2,4 и 3,1% от БВП съответно през 1988 и 1989 година.

БАЛАНС ПО ТЕКУЩАТА СМЕТКА

Текущият баланс в конвертируема валута приключва с положително салдо през периода 1980–1984 г., вариращо в границите от 1% през 1983 г. до 2,2% от БВП през 1984 г. От 1985 до 1989 г. е налице непрекъснато нарастващо отрицателно салдо по текущите операции в конвертируема валута, достигащо до 2,8% от БВП през 1989 г.

През 1990 г. текущият баланс приключва със значителен дефицит и в конвертируема (850 млн. щатски долара) и в неконвертируема валута (897 млн. преводни рубли). Това отразява тежката криза, в която изпада българската икономика през 1990 г., задълбочавана от вътрешни и външни фактори.

Най-важен фактор във вътрешен план е това, че през 1990 г. практически не бе започната икономическа реформа, което ускори и задълбочи проявата на очерталите се в края на 80-те години неблагоприятни икономически тенденции. Особено значение за платежния баланс имаше изчерпването на резервите в чужда валута, последвано на 21. III. 1990 г. от спиране на плащанията по главницата на външния дълг, а по-късно и по лихвите. По такъв начин бе прекратен достъпът на страната до международния финансов пазар и на производителите до външни търговски кредити, което имаше за резултат рязко спадане на вноса от страните от ОИСР. Това повлече след себе си разстройване на производството и спад в износа.

Сред външните фактори, които влошиха състоянието на текущата сметка в конвертируема и неконвертируема валута, бяха политическите промени и икономическите трудности в източноевропейските страни и особено в СССР, както и кризата в Персийския залив. България беше изправена пред тежък енергиен дефицит, който се отрази сериозно на производството и транспортните връзки, а оттам и на износа.

Състоянието и тенденциите в текущия баланс се определят главно от търговския баланс.

Външно-търговски баланс

Около 65% от външнотърговския си стокооборот България осъществява със страните – членки на СИВ, в т.ч. повече от 50% само със СССР. Осем последователни години страната приключва търговския си баланс със СИВ с дефицит, който след като достига максималната си стойност през 1982 г. (836 млн. преводни рубли, или 3,7% от БВП), постепенно намалява до незначителната величина от 70 млн. преводни рубли през 1987 г. Значителният търговски дефицит в началото на 80-те години се дължи главно на вложените условия на търговия със страните от СИВ и особено със СССР. Една значителна част от вноса се състои от петрол и други сировини (през 1980–1985 г. 45–50% от вноса на България от СИВ са горива, минерални сировини и метали). Цените в търговията между страните от СИВ бяха свързани със световните цени по т. нар. „букурещка формула“, т.е. цените се определяха ежегодно въз основа на цените на световния пазар за предходните пет години. Така последиците от втория петролен шок от 1979 – 1980 г. се абсорбираят напълно в цените на външната търговия между страните от СИВ към 1984–1985 г.

През 1988 и 1989 г. търговският баланс на България в неконвертируема валута се подобрява значително. Реализираното положително салдо възлиза съответно на 2% и 2,5% от БВП. Причините за този обрат е поддържаното равнище на износа, подобряването на условията на търговия в неконвертируема валута и намаляването на вноса. Положителното салдо беше използвано за покриване на задълженията на страната към Международната банка за икономическо сътрудничество, натрупани през 80-те години.

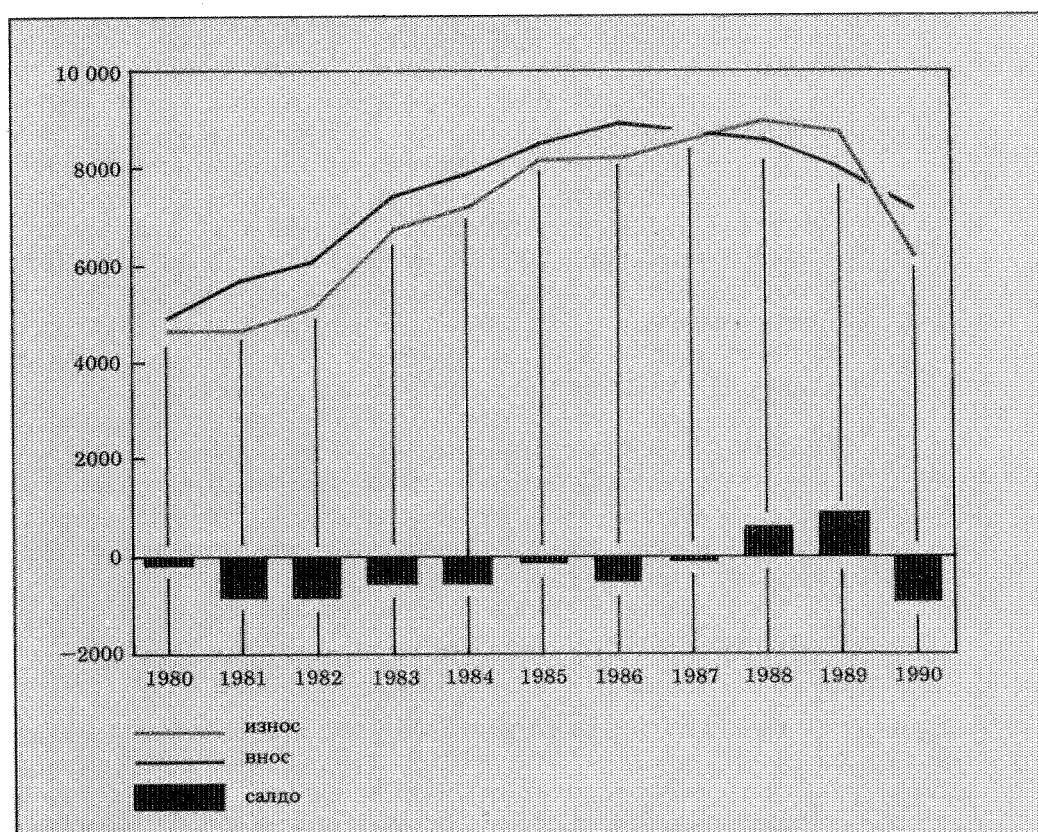
На 1 януари 1991 г. България има 330,8 млн. преводни рубли положително салдо по платежните взаимоотношения с другите страни от СИВ, в т.ч. 575,5 млн. преводни рубли със СССР и Куба, и минимални отрицателни салда с останалите страни.

През 1990 г. продължава ускоряващото се намаляване на вноса, заплащан с неконвертируема валута. През 1989 г. вносът намалява с 6,3% спрямо

предходната година, а през 1990 г. – с още 10,4%. В същото време износът спрещу неконвертируема валута през 1990 г. намалява с 29,4% спрямо 1989 г. В резултат през 1990 г. отново е регистрирано отрицателно салдо в размер на 2,2% от БВП.

ТЪРГОВСКИ БАЛАНС В НЕКОНВЕРТИРУЕМА ВАЛУТА

млн. преводни рубли

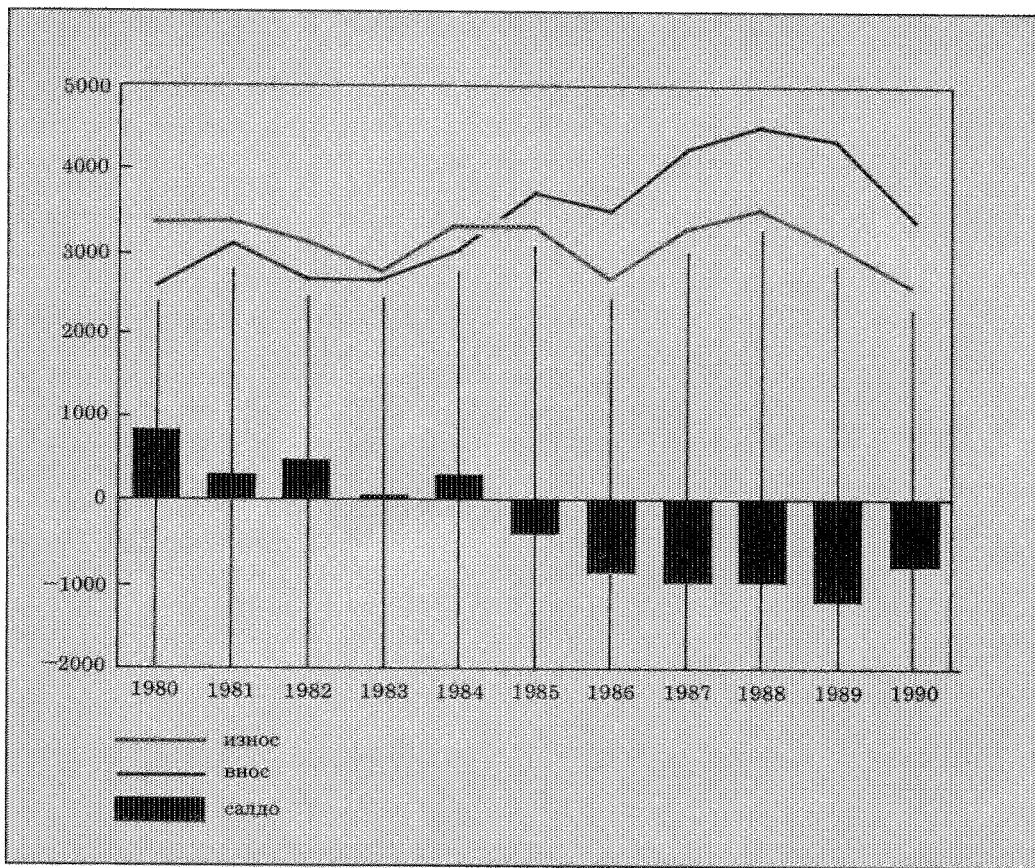

Причината за рязкото съкращаване на износа към страните от СИВ е свиването на производството, предизвикано от недостиг на сировини и материали, горива и енергия поради съкращаването на вноса на нефт от СССР и от Ирак след 2 август 1990 г., както и намаляването на вноса спрещу конвертируема валута. В същата посока действа и стагнирането на производството на основните външнотърговски партньори от СИВ. Особено рязко намаля износът за бившата ГДР (с 60% в сравнение с 1989 г.) и Полша (49%).

Търговският баланс в конвертируема валута, който отразява търговията със страните от ОИСР и редица развиващи се страни – главно от Близкия изток, завършва с положително, понякога значително салдо през 1980–1984 г. През този период не се забелязва определена тенденция във вноса и износа, а колебание около едно равнище – 3–3,3 млрд. долара годишен износ и 2,5–3 млрд. долара годишен внос. За поддържане на износа имат значение главно два фактора: разширяването на износа на преработени продукти за развиващите се страни чрез двустранни търговски протоколи и реекспортът на нефт. Групата на горивата, полезните изкопаеми и металите заема 40,8% от износа за несоциалистическите страни през 1980 г. Делът на тази група намалява постепенно до 29,1 % през 1985 г.

ТЪРГОВСКИ БАЛАНС В КОНВЕРТИРУЕМА ВАЛУТА

млн. щатски долари

След 1985 г. търговският баланс в конвертируема валута рязко се влошава, като дефицитът нараства от 85 млн. долара до 1,3 млрд. долара през 1989 г. и 900 млн. долара през 1990 г. Това развитие е резултат от все по-трудното поддържане на равнището на износа и нарастването на вноса до 4,2 – 4,5 млрд. долара през 1987 – 1989 г. През 1989 г. номиналните приходи от износа са на равнището от 1981 г., а разходите за внос са с 41% по-високи в сравнение със същата година.

Рязкото влошаване на търговския баланс в конвертируема валута през втората половина на 80-те години е израз на неуспеха на икономическата политика през този период да постигне дългосрочно приспособяване на стопанството към изменените условия на международната търговия през десетилетието. Положителното салдо на търговския баланс, постигнато в началото на периода, е повече резултат на ограничаване на вноса, отколкото на успешното разширяване на износа.

Очертаната картина се формира под влияние на редица фактори: върху износа действа непрекъснатото влошаване на конкурентоспособността на продуктите на българската преработваща промишленост, спадането на физическия обем и стойността на реекспорта на нефт, намаляващата способност на редица развиващи се страни да изплащат натрупаните си задължения към България и др. Намалялата реална стойност на нефта ограничи импортната способност на редица страни от Близкия изток – традиционни пазари за български износ. Основен фактор по отношение на вноса бе погрешната структурна политика, стимулираща развитието на т. нар. „прогресивни“ отрасли като електроника, химия, тежко машиностроене без оглед на възможностите на страната. Изкуствено стимулиране на тези отрасли се опираше в нарастваща степен на внасяни срещу конвертируема валута суровини, материали, комплектуващи възли и детайли, а продукцията им се продаваше главно на източноевропейския пазар.

През 1990 г. външнотърговският стокообмен в конвертируема валута спадна драстично – износът със 17%, а вносът с 23%. В резултат на това отрицателното търговско салдо възлезе на 757 млн. долара. Износът спадна както за страните от ОИСР, така и за развиващите се страни. Дългосрочните тенденции към намаляване износа за страните от ОИСР през 1990 г. бяха усилени от кризата в производството, както и от недостига на вносни суровини, енергия и резервни части. Намаляването на износа за развиващите се страни се дължи главно на намаленото финансиране на износа от България, съпроводено със забавения растеж в тези държави. Силно влияние за намаляване на износа за развиващите се страни оказа и кризата в Персийския залив.

През 1990 г. значително нараснаха задълженията на страната по обслужване на външния дълг в конвертируема валута, докато задълженията на някои развиващи се страни към България продължаваха да не се изплащат. За посрещане на плащанията в конвертируема валута с настъпил падеж бяха използвани резервите от чужда валута. След като те достигнаха до 200 млн. долара в края на първото тримесечие на 1990 г., бе обявен мораториум върху изплащането на външния дълг. В резултат на драстичното намаляване на външното финансиране и спадането на износа значително намаля и вносът срещу конвертируема валута. Недостигът на вносни суровини, материали и резервни части засили рецесията на производството през 1990 г. и създаде невероятно трудни условия за икономическата реформа, започната в началото на 1991 г. от правителството на Димитър Попов.

Услуги и трансфери

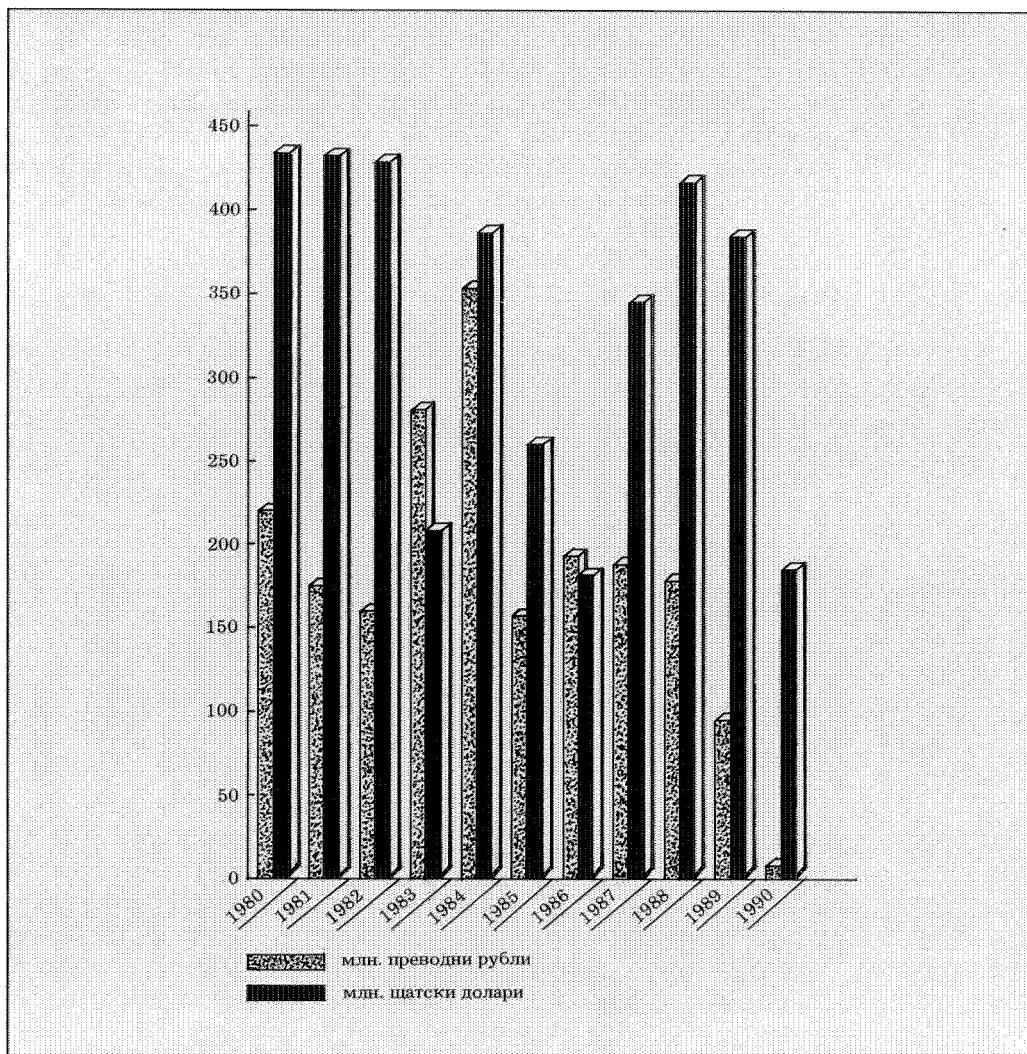
През 1980–1988 г. България поддържа неголямо положително салдо по сметките си за услуги и трансфери в конвертируема и неконвертируема валута.

За положителното салдо по „невидимия“ баланс в неконвертируема валута най-голям принос имат приходите от туризъм. Те се удвояват през разглеждания период главно за сметка на притока на туристи от СССР и ГДР. Платените лихви през 80-те години превишават приходите от лихви, което отразява получените в началото на 80-те години кредити в неконвертируема валута. Към началото на 1990 г. чистите приходи от лихви в неконвертируема валута стават положителна величина поради изплатените дългове на страната в неконвертируема валута. Транспортните разходи в неконвертируема валута като правило превишават приходите, главно за сметка на транзитните транспортни такси, плащани на Румъния.

През 1990 г. за пръв път след 11-годишен период е регистрирано, макар и минимално, отрицателно салдо по „невидимия“ баланс в размер на 5 млн. преводни рубли. Основна причина за това е спадането със 70% на приходите в неконвертируема валута от туризма, предизвикано от икономическите и политическите промени в Източна Европа.

До 1988 г. България има положително салдо по „невидимия“ си баланс в конвертируема валута. Основни източници са приходите от туризма, международния автомобилен транспорт и инженеринговата и строителната дейност, извършвана главно в развиващите се страни. През 1988 и 1989 г. обаче „невидимото салдо“ е отрицателно и достига съответно 170 и 211 млн. долара. Основна причина са бързо нарастващите плащания на лихви по увеличаващия се външен дълг в конвертируема валута. В същото време приходите от транспортна, инженерингова и строителна дейност намаляват значително през 1990 г. поради кризата в Персийския залив. Повечето от приходите си от транспортни услуги България получаваше от транзитния транспорт на стоки от Западна Европа за Близкия изток. В тази посока действа и неизпълнението на задълженията от редица развиващи се страни по кредити, отпусканни от България.

„НЕВИДИМ“ БАЛАНС
(чисти приходи от услуги)

Капиталова сметка

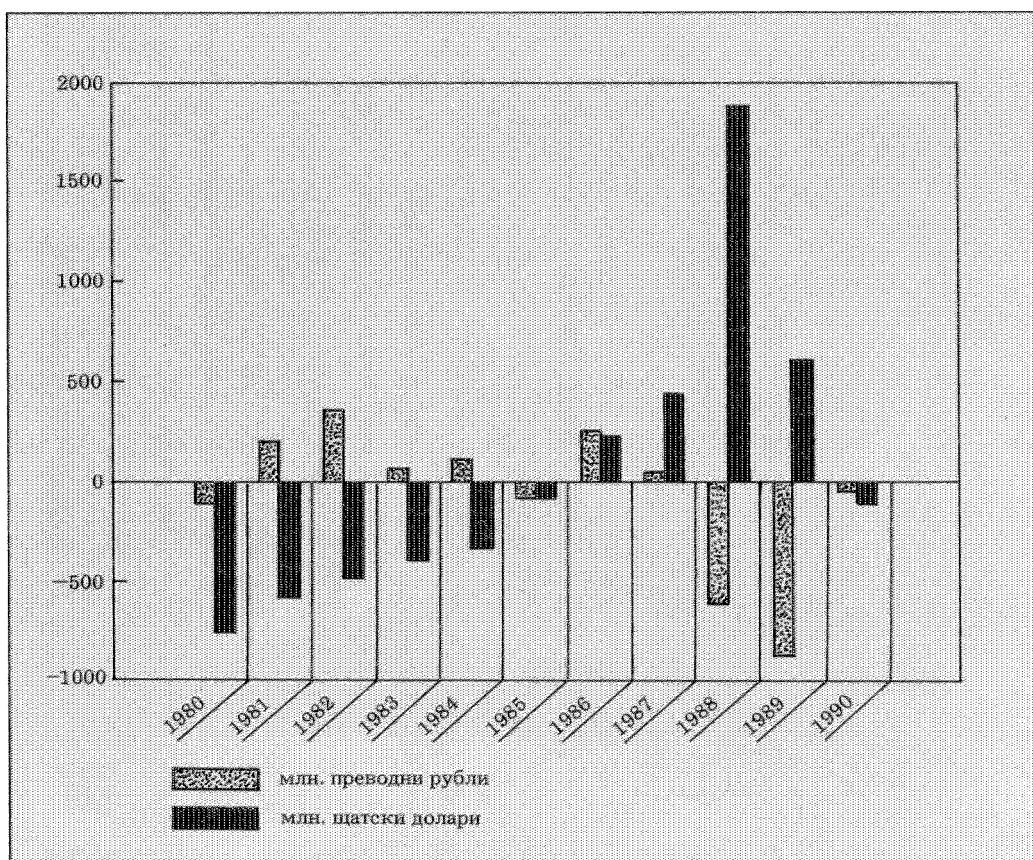
Капиталовите потоци в неконвертируема валута през 80-те години отразяваха тенденциите в текущия баланс със социалистическите страни. Така салдото по капиталовия баланс в неконвертируема валута преминава от положително до 1987 г. в отрицателно през последните три години в резултат на по-бързото свиване на вноса в сравнение с износа към социалистическите страни.

Салдото по капиталовата сметка в конвертируема валута през първата половина на 80-те години отразява правителствената политика за намаляване на външния дълг на страната, натрупан в края на 70-те години. От 4,9 млрд. долара през 1980 г. брутният дълг намалява до 2,9 млрд. долара през 1984 г. Този резултат беше постигнат главно за сметка на ограничаване на вноса срещу конвертируема валута. След 1985 г. тази тенденция не можеше да бъде поддържана повече. До края на десетилетието страната погълща брутен капиталов поток в порядъка на 3 млрд. долара годишно. Дългосрочните и средносрочните кредити са използвани за финансиране на вноса на оборудване, търговските кредити – за финансиране на вноса на сировини, а краткосрочните депозити – за подобряване на външната ликвидност.

Капиталовият поток, изтичащ от страната през втората половина на 80-те години, е в границите на 2,5–3 млрд. долара годишно. Източниците на този поток са два. Първо, годишното обслужване на дългосрочните и средносроч-

ните заеми нараства от 1,2 млрд. долара през 1984 г. до 2,3 млрд. долара през 1989 г. и 3,9 млрд. долара през 1990 г. Вторият източник са сравнително големите експортни кредити, отпусканни на развиващите се страни. През периода 1984–1988 г. те са от порядъка на 400–600 млн. долара годишно, което е необичайно голям размер в сравнение с достъпа на страната до международните капиталови пазари. Същевременно изплащането на предоставените от България кредити и лихвите по тях значително изостава в сравнение с новоотпусканите кредити. През 1989 г. обслужването на дълга към България спада до символичната цифра 50 млн. долара.

КАПИТАЛОВ БАЛАНС

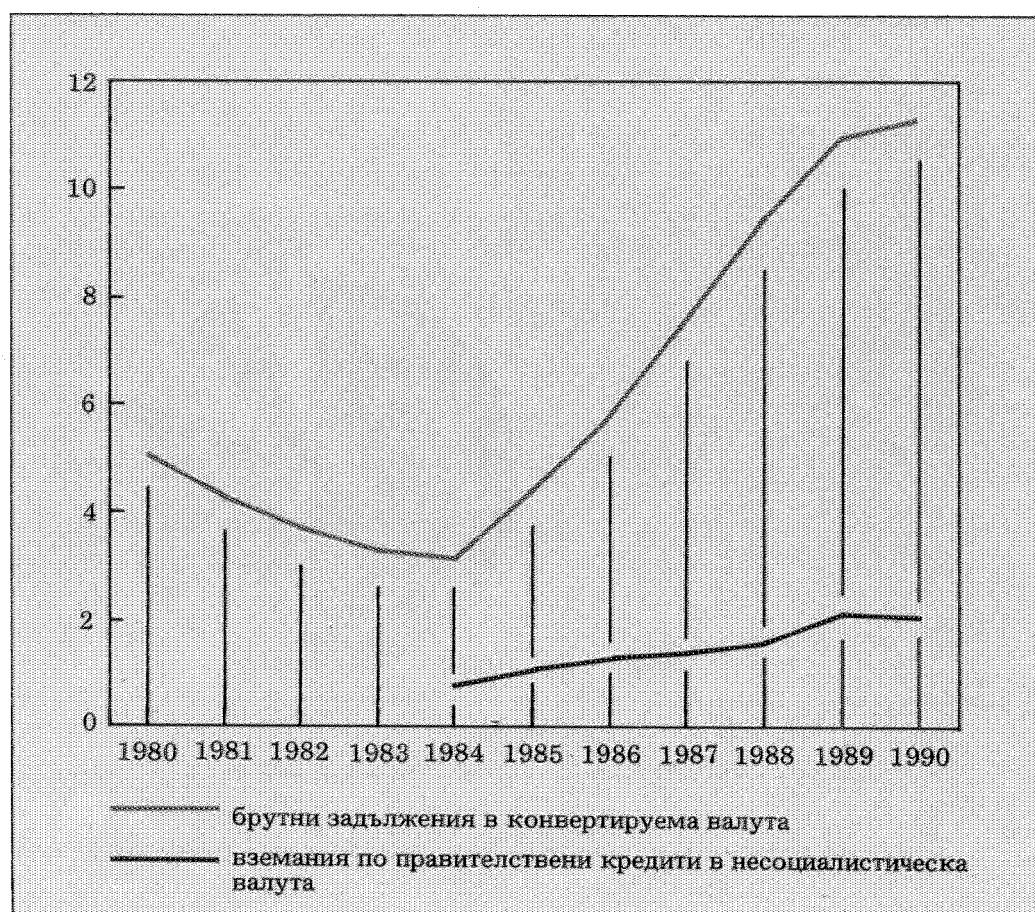
През 1990 г. картина по капиталовата сметка е противоположна. До края на първото тримесечие на 1990 г. България стриктно посреща изплащанията по външния си дълг с настъпил падеж. Обявението в края на март 1990 г. мораториум върху изплащането на главницата на дълга, а след това и на лихвите по дългосрочните и средносрочните заеми направи практически недостъпен финансовия пазар за страната. Поради това по сметката за дългосрочните и средносрочните кредити се регистрира близо 400 млн. долара отрицателно салдо през 1990 г. В същото време са натрупани над 3 млрд. долара дължими и неизплатени суми. През 1990 г. не са отпуснати практически кредити на развиващите се страни. Същевременно изплащането на лихви и главница на по-рано отпуснати кредити донася на страната 299 млн. долара.

Външен дълг

В края на 80-те години позициите на България като дължник рязко се влошават. Използвайки достъпа си до международните финансови пазари, страната почти утвроява брутните си задължения в конвертируема валута за 5 години – от 4 млрд. долара през 1985 г. до 11,2 млрд. долара през 1990 г. Около половината от този дълг са краткосрочни финансови търговски кредити.

ВЪНШЕН ДЪЛГ НА БЪЛГАРИЯ

млрд. щатски долари

Близо половината от външния дълг към 1990 г. е деноминиран в щатски долара, около 30% – в германски марки, 8% – в швейцарски франкове, 5% – в японски юани, а останалата част – в други валути на западноевропейските страни.

Основните проблеми по обслужването на дълга произтичат от:

● Рязкото намаляване на износа в конвертируема валута, което заедно с бързо нарастващите външни пасиви увеличи съотношението дълг – износ в конвертируема валута от 80% през 1985 г. до близо 300% през 1990 г. След опрощаването в началото на 1991 г. на част от полския външен дълг само Унгария има малко по-неблагоприятно съотношение дълг – износ – 319%.

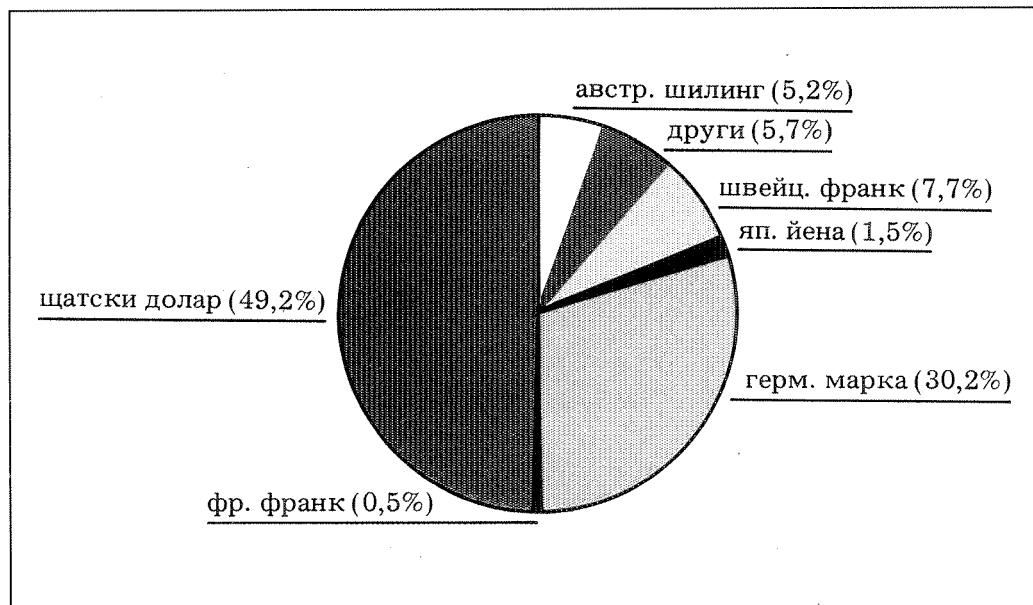
● Малко повече от 43% от външния дълг на България е деноминиран в германски марки, швейцарски франкове и юани. Увеличението на външните пасиви през 1990 г. частично се дължи на увеличаването на курса на тези валути по отношение на долара.

● Специфичен източник на трудности по обслужването на българския дълг е неговата крайно неблагоприятна структура от гледна точка на ликвидността. Краткосрочните задължения заемат безprecedентно висок дял от общия обем на дълга. Около 40% от пасивите на Българската външнотъргов-

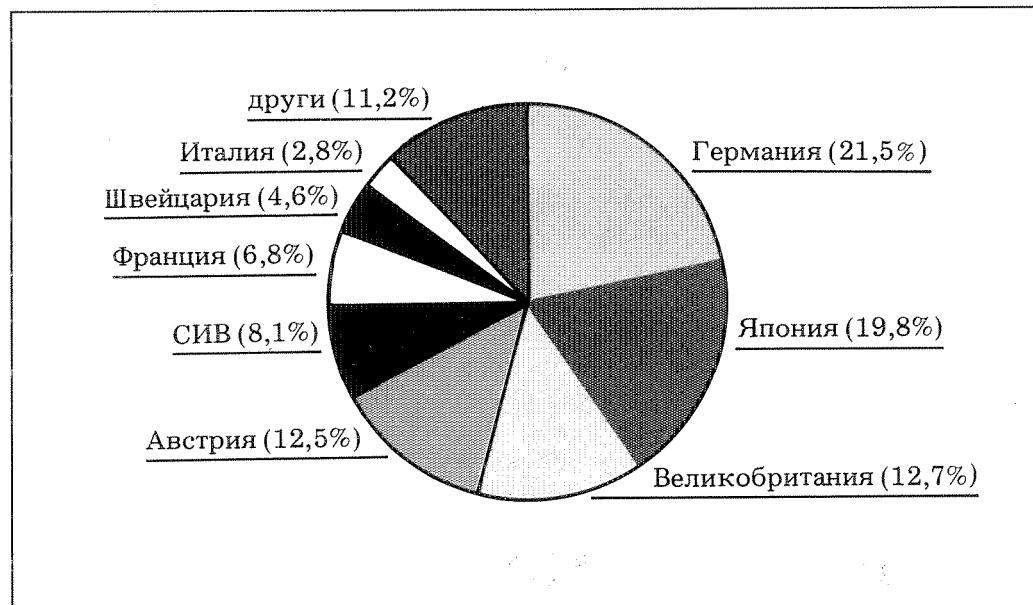
ска банка, която доскоро беше единствено оторизирана да води операциите на страната в конвертируема валута, са дължими през 1990 г.

● Обслужването на дълга се затруднява и от недоборите, които се натрупаха по дълга на развиващите се страни към България. Най-големи дължници на страната са Ирак и Либия. Кризата в Персийския залив и стриктното спазване от страна на България на международните санкции по отношение на Ирак през втората половина на 1990 г. не позволиха страната да получи договорените в началото на годината количества нефт за изплащане на иракския дълг. Това имаше крайно неблагоприятни последици за общото икономическо състояние на страната.

СТРУКТУРА НА ВЪНШНИЯ ДЪЛГ НА БЪЛГАРИЯ ПО ВАЛУТИ КЪМ 31 ДЕКЕМВРИ 1990 г.

СТРУКТУРА НА ВЪНШНИЯ ДЪЛГ НА БЪЛГАРИЯ ПО СТРАНИ КРЕДИТОРИ

Тежката криза на производството и износа, изострена от последиците от войната в Персийския залив, и преминаването от началото на 1991 г. към разплащане в конвертируема валута с основните ни външнотърговски партньори – страните – членки на СИВ, поставя в пълна невъзможност страната да обслужва в срок натрупания външен дълг.

Ако в предстоящите 2–3 години България не получи глътка въздух чрез разсрочване и дори частично опрощаване на дълга, вкл. лихвите, могат да бъдат заплашени процесите на демократизация на политическия и социалния живот, както и започналата в началото на 1991 г. радикална икономическа реформа, насочена към пазарна ориентация на стопанството.

III. Състояние на държавните финанси

1. Изпълнение на държавния бюджет

Приключването на държавния бюджет с дефицит, особено през последните години, се превърна в традиция. Бюджетът се планираше напълно обвързан, докато в течение на годината често се допускаше превишение на разходите над приходите. Това не създаваше големи беспокойства, тъй като бе възприета практиката на почти пълен автоматизъм при покриването на превишението с кредити от Българската народна банка.

Нов момент в планирането на бюджета за 1990 г. бе приемането на дефицит със Закона за държавния бюджет. Във връзка с това беше наложен стриктен контрол от страна на банката за недопускане на разходи от бюджетните сметки над действително наличните средства. Съгласно споменатия закон Българската народна банка се задължава да предоставя кредити на Министерството на финансите само до размера на утвърдения бюджетен дефицит. По силата на това още към края на септември първоначално предвидения дефицит от 1,2 млрд. лева бе реализиран и съответно покрит с банков кредит.

След приключването на финансовата година действителната сума на бюджетния дефицит надхвърли 3 млрд. лева. По решение на Великото народно събрание БНБ предостави нов кредит за покриване на целия дефицит.

Като цяло планът в приходната си част бе изпълнен. Намалението на приходите от данъка върху печалбата на фирмите, банките, застрахователните организации и на общественото осигуряване беше компенсирано от други приходи от данъци и такси на фирмите и населението. Увеличението на бюджетния дефицит над предвиденото се дължи най-вече на повишението на разходи за стимулиране на производството (с близо 1 млрд. лева) и за общи държавни нужди (с близо 700 млн. лева), както и на непредвидените разходи за покриване на кофициентни разлики по валутни сметки на фирмите в неконвертируема валута.

2. Кредити от фонд

„Държавно кредитиране“

Създаден през 1987 г. с цел да замени безвъзмездното финансиране на фирми и организации от стопанска сфера, фонд „Държавно кредитиране“ трябваше да се попълва със средства от държавния бюджет. В действителност участието на бюджета във формирането на източниците е символично и се изразява единствено в средствата от фонд „Мелиорации“. Към края на 1990 г. ресурсите на фонда в размер на 5931 млн. лева са осигурени от следните източници:

- заеми от Държавната спестовна каса – 2082 млн. лв.
- заеми от Българската народна банка – 2416 млн. лв.
- от Държавния застрахователен институт – 1100 млн. лв.
- от фонд „Мелиорации“ – 148 млн. лв.
- от лихви – 185 млн. лв.

Общо остатъците по дълговете на фирмите към фонд „Държавно кредитиране“ възлизат на 5 612 млн. лева, като основната част тежат на балансите на организациите и фирмите от отраслите енергетика (3 290 млн. лева), металургия (841 млн. лева), тежко машиностроение (315 млн. лева), строителство (286 млн. лева), химическа промишленост (225 млн. лева) и др.

Перспективата за връщане на кредитите, формирани към фонд „Държавно кредитиране“, е илюзорна. По принцип те се насочваха за мероприятия, неотговарящи на изискванията за банков кредит, и то предимно към организации, които поради поддържаната от държавата ниска рентабилност бяха изпаднали в тежко финансово състояние. Тези фирми и организации са и основните носители на оази част от дълга по банковите кредити, която по всички критерии се квалифицира като трудносъбирами и несъбирами кредити. Ясно е, че въпросите по банковите и държавните кредити на организациите ще трябва да се решават комплексно на държавно равнище, за да могат те да развиват ефективна дейност.

IV. Развитие на банковата система

1. Банковото дело до 1989 г.

Съвременното банково дело в България е едно от най-младите в Европа. През 1878 г., когато страната се откъсва от Турската империя и става независима, се създава Българската народна банка. Успоредно с това се възстановяват съществувалите преди Освобождението „Общополезни каси“, преименувани като „Земеделски каси“. Тези две държавни кредитни институции слагат началото на българската банкова система.

Икономическият възход на страната в условията на задълбочаващите се пазарни отношения създава благоприятни условия за развитие на банковото дело. Значителна в това отношение е ролята на държавата. През 1896 г. е създадена Пощенска спестовна каса, а през 1903 г. на основата на „Земеделските каси“ – Българска земеделска банка. През 1927 г. е основана Българска ипотекарна банка, а две години по-късно и банка „Български кредит“. През 1934 г. Българската земеделска банка се обединява с Българската централна кооперативна банка и се образува Българска земеделска и кооперативна банка.

Бурно развитие претърпява и частната банкова инициатива. През 1906 г. в България функционират 35 акционерни банки, между които и първите три банки с чуждестранен капитал. До 1929 г. техният брой нараства до 137, но вследствие на кризата от 1929–1933 г. намалява до 82, а към средата на 1934 г. остават да действуват само 34 акционерни банки. Това положение се запазва до края на Втората световна война.

Новото обществено устройство, което започва да се изгражда в страната след войната, довежда до пълно реорганизиране на банковото дело. През 1947 г. се извършва национализация на промишлеността, мините и частните банки. От съществуващите дотогава банки остава да функционира Българската народна банка, която освен емисионните функции поема и кредитирането на текущата дейност на предприятията. За кредитиране на инвестиционната дейност е създадена Българска инвестиционна банка. Единствената друга запазена банкова институция е Пощенско-кредитната банка.

Следват години на непрекъснати, в повечето случаи самоцелни, административни промени в структурата и функциите на банковата система. През 1951 г. Пощенско-кредитната банка е закрита, а дейността ѝ по обслужването на населението се поема от Държавната спестовна каса. През 1964 г. се създава Българската външнотърговска банка, специализирана да обслужва цялостно валутната дейност и финансовите взаимоотношения на страната с чужбина. През 1967 г. е закрита Българската инвестиционна банка, като функциите ѝ се поемат от Българската народна банка и Държавната спестовна каса. През 1969 г. са създадени отраслови банки – Българската промишлена банка и Българската земеделска и търговска банка, които пръвътествуват едва до края на следващата година. През 1981 г. е създадена Минералбанк, преобразувана през следващата година в Банка за стопански инициативи „Минералбанк“.

До лятото на 1987 г., когато започна последната реформа на банковата система, в страната функционираха четири банки със строго специализиран предмет на дейност:

– Българска народна банка съчетаваше функциите на централна банка на държавата, осъществяваща непосредствено ръководство на цялата банкова система и функциите на универсална търговска банка, обслужваща комплекс-

но фирмите и организациите от производствената и извънпроизводствената сфера;

- Българска външнотърговска банка;
- Държавна спестовна каса, обслужваща главно спестовно-кредитната дейност на населението;
- Банка за стопански инициативи „Минералбанк“, специализирана за финансиране и кредитиране на малки и средни предприятия и мощности, както и на други по-малкомащабни стопански инициативи.

Със свои клонови мрежи разполагаха само Българската народна банка и Държавната спестовна каса, а другите две банки осъществяваха непосредствените си текущи връзки с клиентите посредством клоновете на Българската народна банка.

Започналата през 1987 г. реформа целеше да се извърши известна децентрализация на банковата дейност. Създадени бяха нови седем търговски банки, които заедно с Банката за стопански инициативи „Минералбанк“ обслужваха инвестиционната дейност на фирмите от производствената сфера. Освен предметното им обособяване като инвестиционни банки всяка от тях беше специализирана и за обслужването на отделни отрасли. Те нямаха клонова мрежа в страната, а преките им обслужващи функции се изпълняваха на комисионерски начала от клоновете на Българската народна банка.

Едва в края на 1989 г. се пристъпи към създаването на типична двустепенна банкова система.

2. Банковата система през 1990 г.

От 1 януари 1990 г. Централното управление на Българската народна банка се обособи в действителна централна банка на държавата, без да изпълнява непосредствени функции по банковото обслужване на икономиката.

Част от дотогавашните клонове на БНБ се обособиха като самостоятелни регионални търговски банки. По-малките поделения на БНБ останаха клонове на новосъздадените търговски банки или преминаха като клонове на специализираните търговски банки. Съществуващите специализирани търговски банки пристъпиха към създаването на клонове в редица райони, където имат трайни интереси.

В резултат на тези промени в страната се обособиха наред с Българската народна банка, Държавната спестовна каса и Българската външнотърговска банка още 67 търговски банки. Междувременно бяха създадени две нови банки – Банката за земеделски кредит, специализирана за кредитиране на частни селскостопански инициативи, в която участват и чуждестранни капитали, както и Първа частна банка, работеща изцяло с частен акционерен капитал. И двете банки изграждат собствена клонова мрежа в страната. В процес на подготовката е и създаването на нови банки, някои от които изцяло или частично с участието на чуждестранни капитали.

С изключение на Българската народна банка и Държавната спестовна каса всички останали банки са изградени на акционерна основа. Създадените на базата на бивши клонове на БНБ търговски банки се учредиха първоначално изцяло с капитал на Българската народна банка, който впоследствие беше предложен за изкупуване на други акционери.

Като се придръжаше към възприетите принципи за даване на по-голяма самостоятелност на банките и ограничаване на вмешателството на централната банка в работата им само в рамките на делегираните ѝ с нормативни документи права, Българската народна банка обяви за масова разпродажба дяловото си участие в капитала на търговските банки. Докато в началото като акционери се допускаха само държавни фирми, през есента се препоръча да бъдат извършени промени в уставите на банките, за да се разреши включването на частен акционерен капитал.

Поради липса на организиран пазар на ценни книжа разпродажбата на

акциите се извършваше по номинална стойност, т.е. на базата на балансовата стойност на уставния капитал на банките към датата на създаването им. Отчитайки извършващите се и предстоящите промени в икономическите условия и най-вече ускорената инфляция (само за последните 8 месеца потребителските цени нараснаха с 50%), Българската народна банка временно преустанови продажбата. След преоценка на действителните активи и пасиви на всяка отделна банка ще се определи и новата пазарна стойност на акциите, която ще бъде и първоначална цена при провеждането на открит търг за разпродажбата им.

Към края на годината по балансови данни дяловото участие на Българска-та народна банка в капитала на търговските банки възлиза на 846,4 млн. лева.

От действуващите банки в страната само 11 са лицензираны за изпълнение на всякакъв род банкови операции в България и чужбина. Пред новосъздадените търговски банки са поставени известни ограничения за опериране с валутни средства и най-вече за самостоятелното им излизане на световните банкови кредитни пазари.

•

**V. Банковата дейност
през 1990 г.**

През 1990 г. продължиха и се задълбочиха кризисните явления в икономиката. В тази обстановка банките трябващо да маневрират с ограниченията кредитни ресурси, за да подпомагат преструктурирането на икономиката и търсенията на възможности за преодоляване на трудностите.

1. Връзки със световната финансова общност

Значителна работа бе извършена от БНБ във връзка с приемането на страната ни за член на Международния валутен фонд и Световната банка за възстановяване и развитие. Обработена бе огромна по обем информация, за да се подготви крайният информационен масив съгласно стандартните изисквания на тези финансови институции.

След приемането на България за член на МВФ през септември 1990 г. БНБ взе активно участие в подготовката на икономическата програма, послужила за основа за сключване на споразумението между банката и фонда. Но сложната вътрешнополитическа обстановка и особено правителствената криза станаха причина програмата да бъде завършена едва в края на януари 1991 г. В резултат на въведените в действие основни стабилизационни елементи на програмата на 15 март бе склучено и т. нар. „Стенд-бай споразумение“.

Предоставянето на ресурси от Международния валутен фонд ще се извърши по две линии. На първо място в течение на 12 месеца ще се ползва част от ресурсите на фонда в размер на 279 млн. специални права на тираж (СПТ) – около 400 млн. щатски долара. Първият транш от 77,5 млн. СПТ (107,7 млн. долара) е предоставен, предстои ползването на още четири, всеки от по 50,38 млн. СПТ. Второ, това е т. нар. компенсаторно финансиране, като първият кредит от 60,6 млн. СПТ (85,8 млн. долара) ни бе предоставен в края на февруари 1991 г. за компенсиране на повишението на цените на петрола в резултат от персийската криза. За следващите 12 месеца ще можем да ползваме по този ред още 32,6 млн. СПТ.

В процес на подготовка е и програма на Световната банка за кредитиране на програми за структурното преустройство на икономиката, като по предварителна оценка този кредит ще възлезе на около 250 млн. долара.

2. Кредитни вложения

Дълги години ръководен принцип в кредитната политика беше постановката, че разширяването на кредитите дава възможност за по-силно и непосредствено влияние на държавата върху дейността на производствените единици. Тази постановка позволяваща с лека ръка да се увеличава кредитната задължност на икономиката. При наличието на хроничен бюджетен дефицит бюджетното финансиране на инвестиции се заместваше с банкови кредити. Автоматично се покриваха с кредити положителните разлики при преоценка

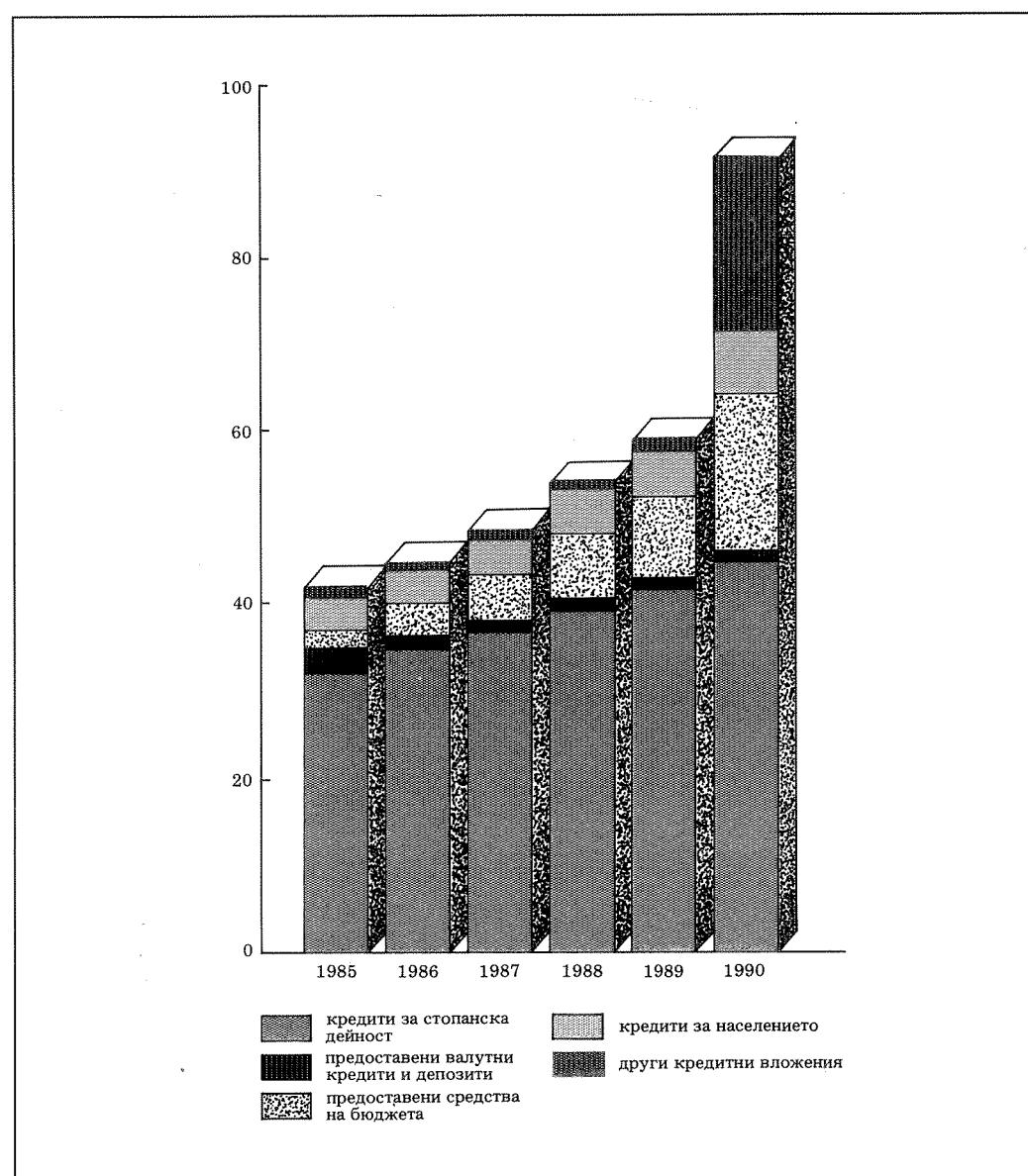
на стоково-материални ценности, като самите разлики се отнасяха в приход на бюджета. По централизиран път системно се изземваха свободните средства по фондовете на предприятията, а финансирането на дейността им се допълваше с банкови кредити.

Въпреки че през последните години се правеха опити за ограничаване на кредитната експанзия на банките поради недостига на собствени средства на фирмите, общата им кредитна задолжност продължава да нараства. Така през 1990 г. остатъците по банковите кредити се увеличили спрямо края на 1989 г. с над 32 млрд. лева (155%) изцяло за сметка на валутните кредити.

Нарастването на остатъците по кредитите в чуждестранна валута се дължи почти изцяло на извършената през май девалвация на лева спрямо основните конвертируеми валути при база 1 долар, равен на 3 лева. Това е причина за повече от трикратното увеличение на левовата равностойност на дълговете по валутните кредити. Обявеният от правителството мораториум върху плащанията на страната по външния дълг доведе до почти пълно блокиране на кредитната дейност на банките в конвертируема валута, в резултат на което през второто полугодие остатъците по валутните кредити са нараснали само с около 100 хил. лева.

БАНКОВИ КРЕДИТНИ ВЛОЖЕНИЯ

млрд. лева

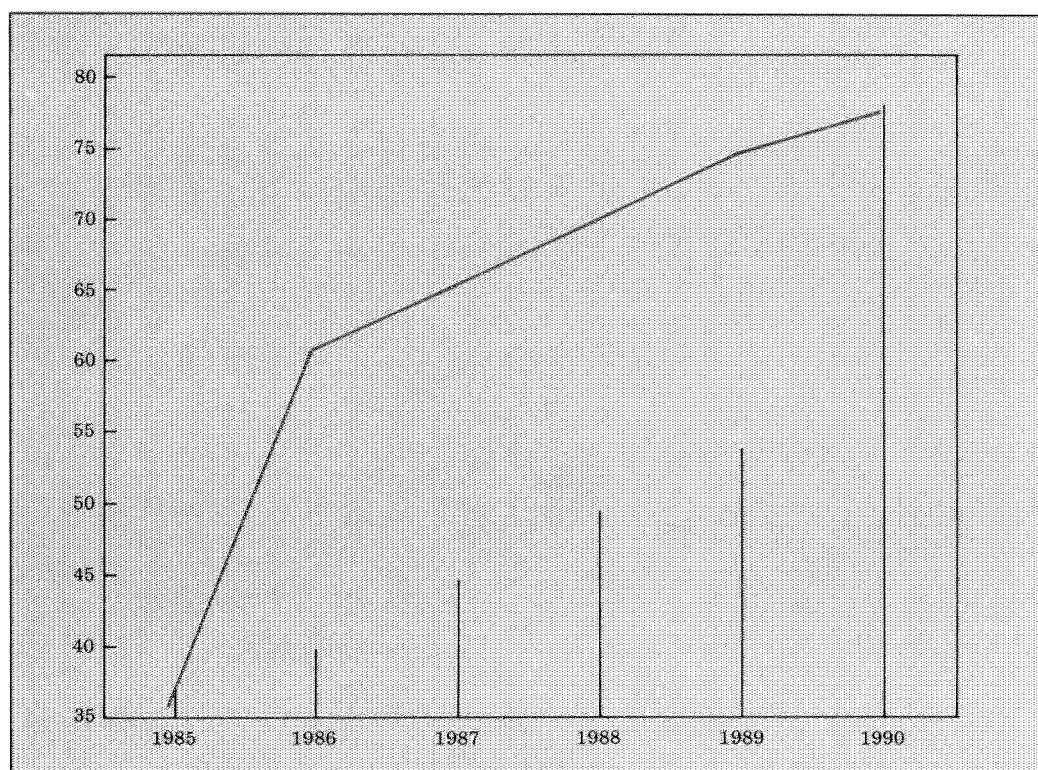
Кредитите в стопанската сфера като цяло нарастват със 7%. Остатъкът по левовите кредити намалява спрямо предходната година с 385 млн. лева (0,9%).

Краткосрочните кредити са увеличени с 4,4%, а само кредитите в лева намаляват с 2%. Независимо от ограничаването на обекта за кредитиране – преустановяването и намаляването на редица производства, в предприятията са останали значителни запаси, закупени с банков кредит. В същото време либерализацията на част от цените също повиши потребностите от кредити, особено на търговските и изкупвателните организации.

Дългосрочните и средносрочните кредити нарастват едва с 11,5%, като левовите кредити дори намаляват с 2,7% в резултат на трансформирането на дълга на селското стопанство в държавен дълг.

КРЕДИТНИ ВЛОЖЕНИЯ В ЛЕВА

млрд. лева

Значителен е обемът на предоставените кредити за развитието на частния бизнес, който достигна близо 767 млн. лева, срещу символичните 3 млн. лева към края на 1989 г.

Немалък е ръстът и на кредитите, предоставени на населението – 130,9%, основна причина за което е масовото изкупуване на жилища.

Голямо е увеличението (90%) на задълженията на държавата към банките. Това се дължи предимно на преоформянето на дълга на селскостопанските организации в размер на 1 925 млн. лева в държавен дълг, на допълнително предоставените кредити на бюджета – 300 млн. лева от Държавната спестовна каса за попълване на фонд „Държавно кредитиране“ и от Българската народна банка – 1 200 млн. лева (по силата на Закона за държавния бюджет за попълване на бюджетния дефицит) и 2 600 млн. лева по решение на Великото народно събрание, от които 560 млн. лева за попълване на фонд „Държавно кредитиране“, а останалите – за покриване на бюджетния дефицит. Остатъкът е от преоценката на задълженията на Министерството на финансите за погасяване на валутните инвестиционни кредити към чужбина, отчитани от Българската външнотърговска банка.

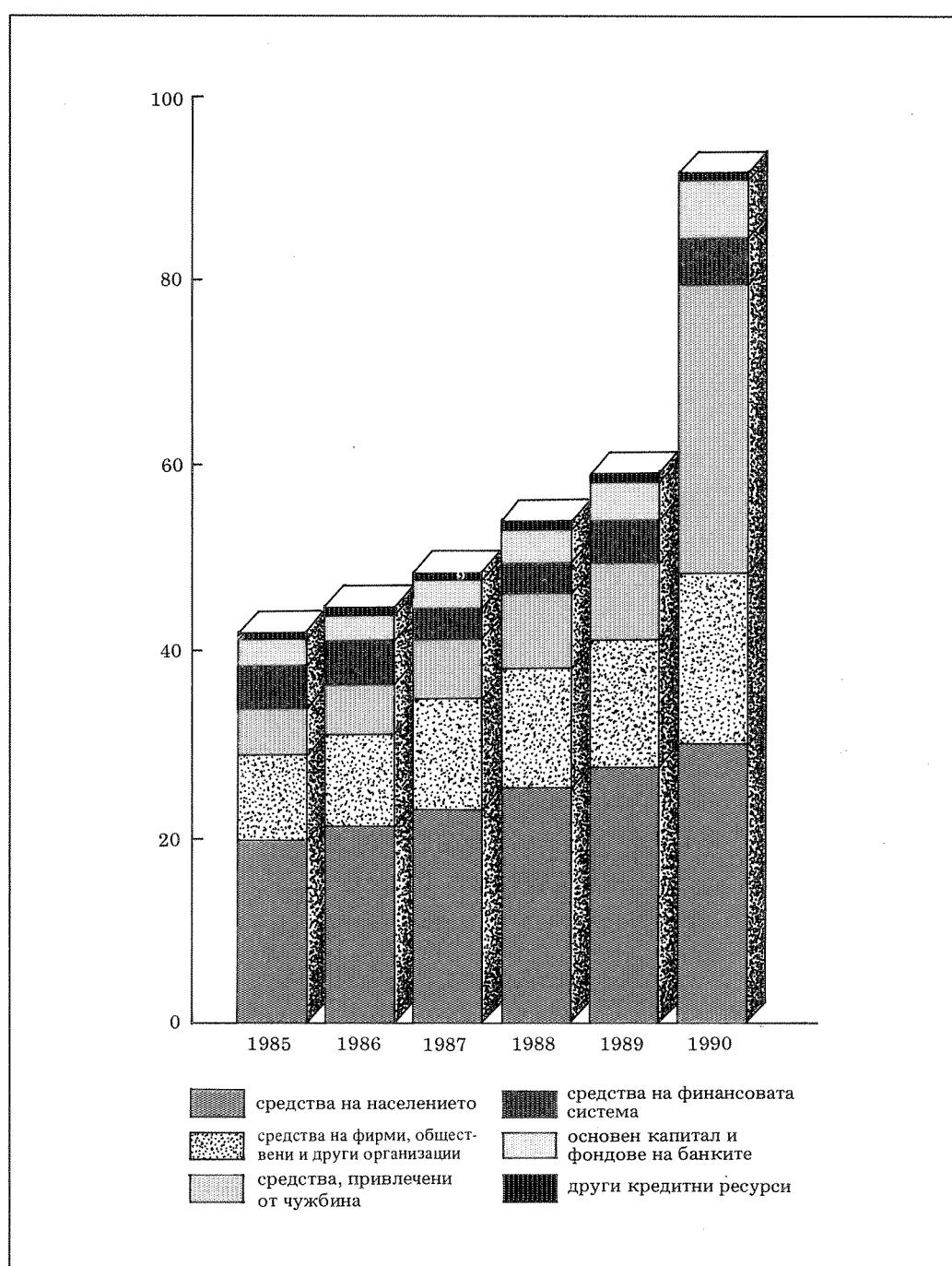
3. Кредитни ресурси

Общо кредитните ресурси са се увеличили спрямо края на предходната година с 55%, от които в лева с 11,8% и във валута с 240,6% (главно в резултат на извършената преоценка по новия курс към долара).

Продължаваха да нарастват средствата по влоговите и депозитните сметки на населението (8,9%). Увеличен е и уставният капитал на банките вследствие привличането на средства от продажба на акции на фирми и граждани. Значително е нарастването на средствата по сметките на фирми, обществени и други организации (с над 30%, а само по сметките в лева – с около 16%). Останалите източници се задържат близо до равнището в края на 1989 г.

БАНКОВИ КРЕДИТНИ РЕСУРСИ

млрд. лева

4. Балансови резултати от дейността на банките

Основно перо в активните операции на Българската народна банка са кредитите, предоставени на банките (63,4%). Това се дължи на факта, че до края на 1990 г. БНБ рефинансираше основната маса от кредитните ресурси на страната. Поради същата причина преобладаващ дял в пасивите на банката имат текущите и депозитните сметки на Българската външнотърговска банка, Държавната спестовна каса, застрахователните организации. Друго значително активно перо са кредитите, предоставени на държавата (33,6%). Съучастие то в банки и дружества съставлява 2,5%, което ще продължи да намалява в резултат от разпродаването на дяловото участие на Българската народна банка в капитала на търговските банки.

В активните операции на търговските банки най-висок е дялът на кредитите в лева (44,7%), на депозитите и текущите сметки в други банки във валута (14,3%) и в лева (8,5%), на кредитите от фонд „Държавно кредитиране“ (6,3%), на валутните кредити и др. В източниците на банките са основният капитал и фондовете (3,3%), кредитите от други банки (25,8%), привлечените кредити от чужбина (34,3%), депозитни и други средства на фирми, организации и граждани в лева (18,2%) и във валута (11,3%).

5. Парични регулятори

Лихвена политика

Динамиката на протичащите в страната икономически процеси изискваща активна лихвена политика с оглед по-активно влияние на банката, особено за овладяване на инфлацията и намаляване на дефицита на стоковите пазари. Поради нерешителността на правителството, което съгласно действуващата нормативна уредба е упълномощено да определя равнището на основния лихвен процент, той не претърпя изменения през 1990 г. и остана на равнището 4,5%. Запази се непроменено и равнището на лихвените проценти по влоговете, депозитите, разплащателните и фондовите сметки на фирмите и гражданите. С други думи, на практика продължи провежданата години наред лихвена политика на „евтини пари“.

Средните лихвени проценти по банковите кредити са нараснали спрямо 1989 г. с 0,92 пункта (от 4,69% на 5,61%), докато за целия предшествуващ петгодишен период (1985–1989 г.) те са нараснали само с 0,20 пункта. Този относително немалък ръст се дължи главно на ограничаването на предоставянето на кредити при привилегированi лихвени условия.

Динамиката на лихвените проценти по видове кредити се характеризира с определена специфика. При инвестиционните кредити през периода 1987–1989 г. има чувствително намаление на средните лихвени проценти спрямо предходния период (напр. през 1989 г. те са с 0,77 пункта по-ниски в сравнение с 1986 г.). Основна причина за спада е провежданата от държавата политика на кредитиране с привилегирован лихвен процент на отделни отрасли и дейности. При това положение независимо че през 1990 г. се наблюдава нарастване спрямо предходната с 1,12 пункта, достигнатото равнище е само с 0,35 пункта по-високо от 1986 г.

При кредитите за оборотни средства съществува устойчива тенденция на нарастване на лихвените проценти. За деветмесечието средният им размер отбелязва увеличение спрямо предходната година с 0,73 пункта, а спрямо 1985 г. – с 1,62 пункта.

Лихвените проценти по депозитите на фирми и други организации не се формираха на пазарен принцип, а останаха фиксиранi – 3% за срочни и 1% за безсрочни депозити.

Лихвените проценти по кредитите на населението също останаха фиксиранi, като варираха от 2 до 4% за различните видове кредити. Депозитите продължиха да се приемат от Държавната спестовна каса при лихвени

проценти 1% и 2% съответно за безсрочни и срочни депозити. Известно раздвижване се получи през последното тримесечие на годината, когато се даде възможност и на търговските банки да привличат депозити от населението. Те започнаха да предлагат по-изгодни лихвени условия, особено за срочните депозити, но не повече от 4% годишно.

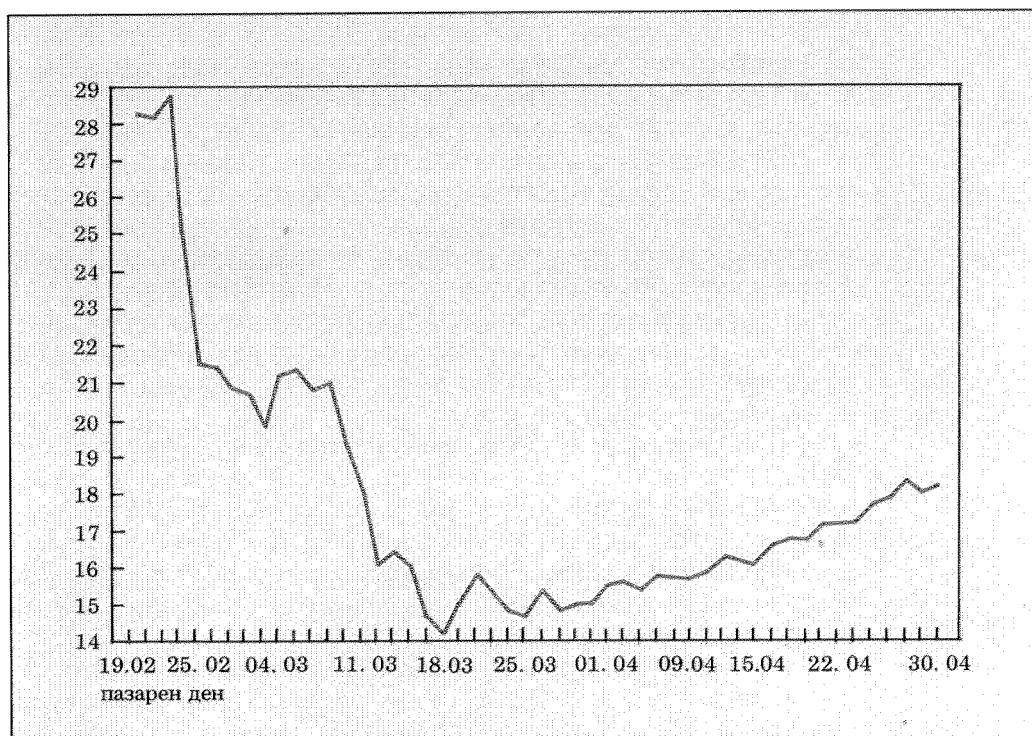
Съществени промени в лихвената политика започнаха едва през втората половина на януари 1991 г., когато Министерският съвет определи ново равнище на основния лихвен процент от 15 на сто, като прехвърли правото по-нататъшното му управление да се извършва изключително от Българската народна банка. Две седмици по-късно с решение на Управителния съвет на БНБ основният лихвен процент бе определен на 45 на сто годишно. В резултат на това въпреки пълната либерализация на цените след 1 февруари 1991 г. инфлационният удар беше смекчен и постепенно започна да се преодолява острият дефицит на стоковите пазари.

Валутни курсове

Политиката в областта на валутните курсове през 1990 г. беше нестабилна. В началото на годината се поддържаше изключително висок курс на лева спрямо останалите валути – 1 доллар за около 0,80 лева. Такъв курс естествено стимулираше вноса и се оказващ извънредно неизгоден за експортните операции. За компенсиране на това продължи практиката на прилагане на премийни курсове за износа, при които всеки доллар се отчиташе по около 2,50 лева.

За преодоляване на тези отрицателни моменти, дължащи се на наличието на многобройните и нереални валутни курсове, Министерският съвет след месец април направи опит да промени валутно-курсовата система. Множествеността на курсовете обаче фактически нарасна. Запази се „официалният курс“, както и методологията на неговото определяне до окончателното преоформяне на спестовните влогове на българските граждани и на валутните сметки на българските фирми в съответната конвертируема валута. Отпаднаха разчетните единици „валутен лев“ и „курс с премия“, като остана в сила „обменният курс“ (купува и продава).

ЦЕНТРАЛЕН ВАЛУТЕН КУРС НА БНБ СЛЕД 19 ФЕВРУАРИ 1991 г. лева за един щатски долар

В същото време бяха въведени основен и пазарен курс. Основният курс се прилагаше за стокови и нестокови плащания между юридически и физически лица. Първоначално той бе определен на база 3 лева за 1 долар, а Българската народна банка го променяше в зависимост от изменението на курсовете на долара и останалите конвертируеми валути на международните парично-кредитни пазари. Пазарният курс се формираше от курсовете на провежданите валутни търгове, организирани от Българската външнотърговска банка в зависимост от търсенето и предлагането и при предоставяне на определен процент от валутния резултат, реализиран от фирмите при износа на стоки и услуги, за продажба на тази банка.

Така на практика в един същ момент за различни цели в страната се използваха 4 различни валутни курса. Тази усложнена система бе премахната през втората половина на февруари 1991 г., когато се премина към единен курс, формиран на междубанковия валутен пазар.

Политика на рефинансиране

През 1990 г. продължи възприетата от последните години практика всички свободни средства на Държавната спестовна каса, Държавния застрахователен институт и Българската външнотърговска банка да се държат на депозит в Българската народна банка. По този начин се централизираше преобладаващата част от кредитните ресурси на страната, които заедно с паричната емисия се рефинансираха от БНБ на търговските банки под формата на кредити.

Друга характерна особеност на практиката на рефинансиране беше и това, че нямаше създаден механизъм за разпределение на ресурса и контрол по използването му. Съществуващо в голяма степен автоматизъм, при което всяка от банките ползуваше толкова средства, колкото са ѝ необходими.

През второто полугодие беше въведен нов ред в тази дейност на Българската народна банка. Предоставянето на кредитни ресурси се извършваше на договорна основа, за тримесечни срокове, при спазването на определените за всяка от търговските банки кредитни тавани. На отделните банки бяха открити разплащателни сметки в Българската народна банка, което дава добра, но все още недостатъчна възможност за ежедневен контрол, с цел да не се допуска превишаване на предоставените от всяка банка кредити над набраните от нея ресурси и определените ѝ кредитни лимити.

От началото на 1991 г. Българската народна банка се отказа от монополното си положение по разпределението на кредитните ресурси между банките. Тя продължава да осигурява ресурси под формата на депозити в размер само до 20% от планираните кредитни вложения за годината. Остатъкът се осигурява на междубанковия паричен пазар.

Рестриктивна кредитна политика

Провежданата години наред политика на концентриране в ръцете на държавата на значителна част от печалбата, реализирана в стопанска сфера, доведе българската икономика до състояние на прекалено силна зависимост от банковите кредити. Произведените национален доход през 1989 г. покрива едва 75% от задълженията на икономиката по банковите кредити. През последните години текущо с банкови кредити се осигуряват около 20–25% от инвестиционните разходи и около 55–60% от работния капитал на фирмите.

Това предопредели и рестриктивната политика, провеждана от Българската народна банка през 1990 г. С решение на Управителния съвет на БНБ беше определен стъпаловиден график (по тримесечия) за намаляване на остатъка по кредитите за оборотни средства, който в края на годината следващо да достигне до 95% спрямо края на 1989 г. Остатъците по кредитите за капитални вложения в края на годината не трябва да се увеличават спрямо предшествуващата година.

Въпреки че се постигна известно намаление, предварително зададените от Българската народна банка ограничения не се изпълниха. Това се дължи на допълнителните заеми, предоставени на предприятията, в които се извършва конверсия на военното производство, както и на значително нарасналите

кредити, предоставени за развитието на частния бизнес. В същото време на фона на ускорената инфлация през годината относителният дял на кредитите значително намаля.

Друг инструмент на рестриктивната политика на БНБ, който започна да се прилага в нашата страна, са задължителните безлихвени резерви, които търговските банки внасят в централната банка. До ноември те бяха в размер на 5% от привлеченията средства от банките, а от декември този процент беше увеличен на 7. В сумата, върху която се определят резервите, не се включват ресурсите, привлечени по линията на междубанковите кредитни пазари.

През 1990 г. Българската народна банка възприе и редица други парични регулятори, широко използвани от централните банки на страните с развити пазарни икономики. Повечето от тези нормативи са насочени за поддържане и регулиране на стабилността и ликвидността на отделните банки и банковата система в цялост.

Един от задължителните показатели е минималният размер на кредитите, които трябва да бъдат обезпечени със собствени ресурси на банките. За 1990 г. този показател беше определен на 4%. Болшинството от банките са значително над този норматив. Това дава възможност още през 1991 г. той да се завиши до 5%, което е в съответствие със стандартните изисквания в повечето страни.

Въведено беше и ограничение за максималния размер на кредитите, предоставени на една отделна фирма по отношение на собствения капитал на банката, в размер на 500%, а за новообразувани фирми – до 20%. Този показател е изключително важен за сигурността на банките от гледна точка на степента на зависимостта им от финансовото състояние на основните им дължници. С малки изключения повечето от банките са далеч под този норматив.

6. Тенденции в развитието на паричната маса

През 1990 г. се наблюдава рязко повишаване на паричната маса (паричен агрегат M 2, включващ M 1 и квазипарите) с повече от 8 млрд. лева (18,5%). По-значително нарастването на парите (M1) – с 6,8 млрд. лева (31%), в т. ч. на наличните пари в обращение – с 1,7 млрд. лева, или 28,4% (включително резервните каси банкноти и монети на БНБ при търговските банки, които не са пари в обращение, но са включени тук съгласно методологическите уточнения с МВФ) и на безсрочните депозити (включващи текущите разплащателни сметки на фирми и граждани) – с 5,1 млрд. лева, или 32%.

Потенциалните (квази) пари, които включват срочните, спестовните и валутните влогове и депозити на фирмите и населението, нарастват с 1,2 млрд. лева. Като се вземе предвид преоценката на валутата по новия основен курс, в действителност те дори намаляват.

Една от характерните черти на развитието на икономиката на страната през последните години е непрекъснато увеличаващата се свръхликвидност. Това най-ясно се вижда от съотношението на паричната маса и брутния вътрешен продукт, изменението на което през последните години е представено в следната таблица:

(млн. лева)

	1986	1987	1988	1989	1990
БВП	34424	36531	38345	39579	42000
Пари (M2)	33511	35473	39133	43250	51267
Пари (M2)/БВП	97,4	97,1	102,1	109,3	122,1

На фона на общата икономическа ситуация в страната подобно развитие е напълно логично. Ускорената инфляция изисква по-голяма маса на парите. Дефицитността на пазара в съчетание с особеностите на системата на разплащания в България, основаваща се на почти пълно доминиране на плащанията с налични пари, изискват поддържане на адекватна маса на наличните пари в обращение. В същата посока действуваше и тромавата лихвена политика, която не стимулираше спестовността, а обратно – бързото обезценяване на парите вследствие на инфляцията подтикваше към насочването на парите към и без това дефицитния пазар.

В тези условия Българската народна банка положи усилия да не се създават затруднения в налично-паричния оборот. Нарастването на паричната емисия бе в рамките на икономически обоснованото (126%), като в края на годината достигна до около 8 987,2 млн. лева. Адекватно на нуждите се промени и купюрният строеж, като относителният дял на банкнотите с едри купюри (от 10 и повече лева) се повиши от 76,8 на 79,4%. В това отношение помогна и допълнителното пускане в обращение на банкноти от 50 лева, които към края на годината достигнаха 7% от общата маса на банкнотите в страната.

7. БНБ и правното регулиране на икономиката

Изтеклата 1990 г. и първите месеци на 1991 г. се характеризират със стремежа на българския законодател да промени досега съществуващата централно планирана икономика. Принципни изменения бяха внесени в конституцията на България. Според основния закон икономическата система на страната се основава на свобода на формите на собственост, на свободна стопанска инициатива и на конкуренцията. Изрично се възстановява правото на частна собственост. По този начин отпадна конституционната опора на държавния монопол върху стопанската дейност. Не съществува вече и разпределбата за държавния монопол върху външната търговия. Външнотърговска дейност може да се извършва свободно от гражданите и организациите.

В действуващото законодателство като цяло се демократизираха условията за извършване на стопанска дейност, отпаднаха ред ограничения. Премахнати са изискванията за жителство в столицата и в големите градове, които затрудняваха изключително свободната стопанска инициатива на гражданите. Намален е данъкът върху печалбата на фирмите. Цените на стоките и услугите се либерализират, формира се пазарно ценообразуване. В актове на Министерския съвет са предвидени специални мерки за защита на конкуренцията и за борба със злоупотребата с монополното положение на пазара.

В тясна връзка с освобождаването на цените от държавната опека е и либерализирането на лихвените проценти, формирането им в съответствие с търсенето и предлагането на пари в националното стопанство. До известна степен е либерализиран и валутният режим.

Правителството прие и специални нормативни актове за развитие на частната инициатива в търговията, услугите и туризма. Продават се и се дават под аренда обекти на държавна и общинска собственост.

Новоприетият Закон за счетоводството поставя счетоводната отчетност в съответствие с международните стандарти. Важно значение има и Законът за собствеността и ползването на селскостопанските земи, който дава право на всеки български гражданин с местожителство в страната да притежава земеделска земя. Възстановяват се правата на собствениците върху земеделските им земи, отнети неправомерно и внесени в държавните и одържавените кооперативни стопанства.

От изключително значение за банковата система е премахването от текстовете на действуващата конституция на разпоредбата, установяваща, че банките са изключително държавна собственост. Създадена е законна основа за преодоляването на държавния монопол върху банковото дело. Предоставени са възможности търговските банки да се превърнат в истински „предприемачи“. Възникнаха и първите частни банки. Чуждестранни лица могат да създават свои банкови филиали и да образуват нови банки в страната. Въведено е търговското кредитиране и правото да се избира обслужваща банка.

На настоящия етап банковата дейност се регулира главно от Указ № 56 за стопанската дейност, Правилника за неговото прилагане, Правилника за банките и Закона за уреждане на стари задължения по банкови кредити.

В момента усилено се работи за приемането на търговски закон. На дневен ред са и законопроектите за банковото дело, за данъчната система, за чуждестранните инвестиции.

8. Техническа модернизация на банковите операции

До започването на реформата на банковото дело обработката на данните за БНБ се извършваше изцяло в специализирана организация за банкова автоматизация на основата на електронноизчислителни системи. След преобразуването на БНБ в централна банка на държавата основната част от обработката на данни се извършва със собствени персонални компютри.

Данните от търговските банки се получават чрез наети телефонни линии на специализираната организация, които се използват предимно за извършване на междубанковите преводи. В тази организация се извършва сводиране на данните за страната. Единичните данни по банки се предоставят на БНБ върху дискаети за персонален компютър. Обработката с персонални компютри се извършва както централизирано, така и на работните места на крайните потребители на информацията.

От Централния статистически институт се получават върху дискаети данни по отчетни единици за основните финансово-икономически показатели на фирмите. Те се обработват многовариантно с помощта на персонални компютри.

В касовата дейност на БНБ се използват различни технически средства, които са недостатъчни и като количество, и като стабилност на работата с тях.

Основният проблем в момента е голямото закъснение в получаването на информацията след изтичане на отчетния период. Причините са ненадеждността на комуникациите и недостатъчната комплексност на автоматизацията на търговските банки, което затруднява съставянето на техните отчети. За преодоляване на тези трудности се търсят междинни решения до изграждането на цялостна автоматизация на банките.

Основната част от банките са обхванати в системата за автоматизирани банкови преводи. Системата се експлоатира от междубанкова акционерна фирма „Банксервиз“, която осъществява и автоматизация на счетоводството на повечето банки и техните клонове. Фирмата притежава 28 регионални изчислителни центрове, разположени в бившите окръжни градове. Те са оборудвани с ЕИМ „СМ-4“, „VAX“ и „WANG“. Малка част от банките притежават собствени ЕИМ за автоматизация на счетоводството си, като са свързани с регионалните центрове на АФ „Банксервиз“ за целите на междубанковите преводи.

Времето за извършване на междубанковите преводи е различно за следните три случая:

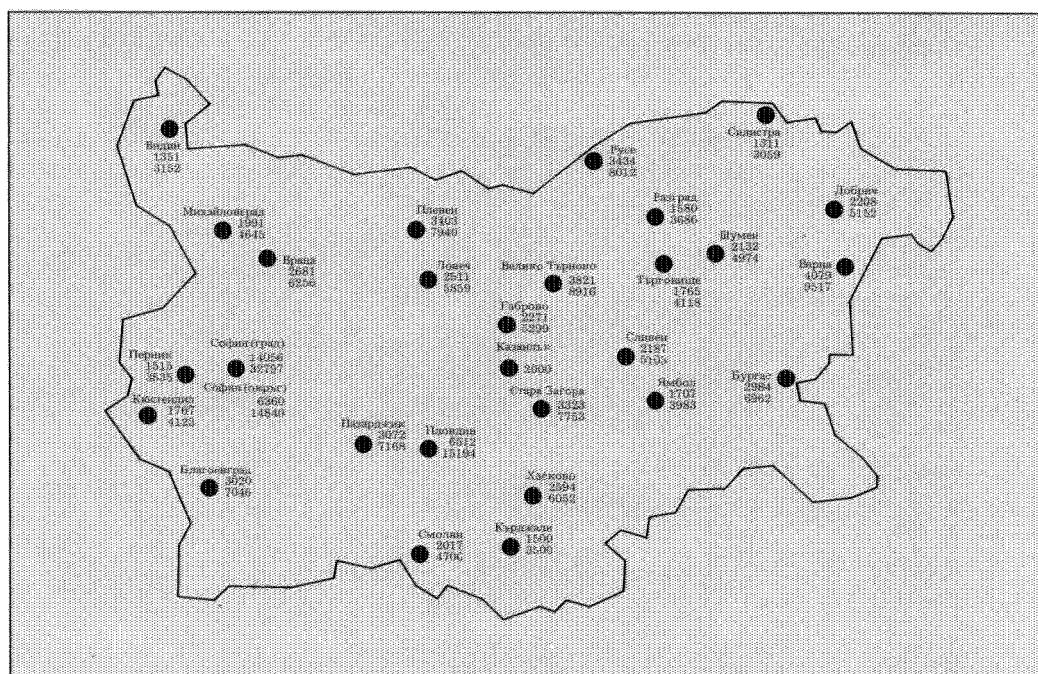
– когато банките се обслужват от един регионален изчислителен център, преводът и актуализацията на сметките на клиентите на банките се извършват

в рамките на 24 часа. Транзакции към Главния изчислителен център не се извършват;

– когато банките се обслужват от различни регионални изчислителни центрове, преводите се извършват през Главния изчислителен център за 48 часа. Регионалните изчислителни центрове са свързани с Главния изчислителен център чрез наети телефонни линии по схемата „звезда“;

– когато едната от банките не е свързана с автоматизираните междубанкови преводи, преводът се извършва по пощенски път и времето е равно на пощопробега.

Разположението на изчислителните центрове на АФ „Банксервиз“ на територията на страната, които обслужват и междубанкови преводи, е показано на приложената карта. До всеки център е показан среднодневният брой на транзакциите – на първия ред са транзакциите, които се изпращат към Главния изчислителен център, а на втория ред – тези, които се уреждат в рамките на районния изчислителен център.

Среднодневен брой операции за 1990 г. Горната цифра означава преводни операции, долната – местни и регионални операции.

Съществуващата система за автоматизирани междубанкови преводи не удовлетворява по отношение на времето за осъществяване на преводите и на подхода за извършване на клиринг и сетьлмент, поради което предстои да се предприемат стъпки за нейната радикална промяна.

Предвижда се изграждането на самостоятелен изчислителен център за потребностите на БНБ, оборудван с големи ЕИМ. На тази основа всички звена в БНБ ще бъдат информационно интегрирани чрез използването на обща база от данни и разгърнатата периферия за всички работни места. Ще се осъществи „on line“ връзка към всички звена, от които БНБ получава и за които изпраща информация.

В момента в БНБ се инсталира съвременно дилърско оборудване.

9. Кадри и кадрова политика

Към края на 1990 г. в банковата система на България са били заети около 18 000 души, от които 249 в БНБ, 10 152 в търговските банки и 7 600 в Държавна спестовна каса. В сравнение с предходната година броят на банковите служители е нараснал с 832 души.

Персоналът на БНБ се е оформил в условията на досегашната монобанкова система, характерна за всички източноевропейски (бивши социалистически) страни, когато националната банка чрез своите клонове е изпълнявала универсални банкови функции. Затова подготовката и квалификацията на кадрите в БНБ е предимно в посока на търговското банкерство и администрирането. Това затруднява преустройството на БНБ и превръщането ѝ в централна банка.

От 1990 г. насам се правят усилия за преквалификация на персонала чрез участие в курсове, семинари, езиково обучение и др. Специалисти от БНБ се изпращат на по-кратки или по-продължителни курсове в чужбина. Сериозна помощ се получава от отдел „Централни банки“ при МВФ, който изпрати през 1990 г. и началото на 1991 г. три свои мисии в БНБ за консултация и подпомагане в работата по превръщането на БНБ в централна банка. До края на 1991 г. ще има още две такива мисии.

Остра е нуждата от квалификация и подготовка на кадри за системата на търговските банки. БНБ оказва съдействие в тази област, включително чрез създаването на банков институт, в който се предвижда да участват и търговски-те банки.

**VI. Баланс
на Българската народна банка
към 31 декември 1990 г.**

**Баланс на Българската народна банка
към 31 декември 1990 г.**

	сума в млн. лева
АКТИВИ	
Наличност в български монети	46
Наличност в международни институти	1
Кредити, предоставени на банки	21270
Кредити, предоставени на държавата	11279
Ценни книжа – от съучастия в банки и дружества	845
Други активи	106
ВСИЧКО	33547
ПАСИВИ	
Уставен фонд (капитал)	150
Запасен (резервен) фонд	1464
Други фондове	72
Фонд в съучастия в банки и дружества	846
Банкноти в обращение*	7666
Текущи и депозитни сметки на	21488
● Българска външнотърговска банка	5264
● Държавна спестовна каса	14009
● Застрахователни организации	489
● Търговски банки – задължителен (минимален) безлихвен резерв	996
● Търговски банки – разплащателни сметки	230
● Търговски банки – предоставени депозити	500
Други пасиви	1861
ВСИЧКО	33547

*Извън касите на банките

**Сборен баланс
на търговските банки към 31 декември 1990 г.**

	сума в млн. лева
АКТИВИ	
Налични парични средства	697
Благородни метали	24
Съучастия и сдружения	591
Депозити и текущи сметки в други банки – в лева	7681
Депозити и текущи сметки в други банки – във валута	12929
Кредити за капитални вложения и оборотни средства – в лева	40487
Кредити във валута	4365
Кредити за капитални вложения от фонд „Държавно кредитиране“	5698
Имущество на банките	83
Ценни книжа	92
Средства по разплащателната сметка в БНБ	0
Други активи	17973
ВСИЧКО	90620
ПАСИВИ	
Основен капитал и фондове на банките	3018
Влогове и депозити на граждани	1226
Разплащателни, фондови, депозитни и други сметки на фирми и организации – в лева	15283
Получени кредити от други банки	23405
Разплащателни, фондови, депозитни и други сметки на фирми и организации – във валута	10202
Привлечени кредити от чужбина	31106
Получени кредити във валута от други търговски банки	470
Средства на фонд „Държавно кредитиране“	5371
Съучастия и сдружения	433
Други пасиви	106
ВСИЧКО	90620

Приложения

Съдържание

Брутен вътрешен продукт (текущи цени)	75
Брутен вътрешен продукт (постоянни цени)	75
Чиста продукция в материалната сфера (текущи цени)	76
Чиста продукция в материалната сфера (постоянни цени)	76
Брутни капитални вложения	77
Изменение на запасите	77
Запаси в края на годината в материалната сфера	78
Заети по отрасли	79
Относителен дял на заетите по отрасли	79
Внос от развити и развиващи се страни	79
Износ за развити и развиващи се страни	80
Внос от социалистически страни	80
Износ за социалистически страни	80
Износ и внос по направления	80
Индекс на цените на едро	81
Платежен баланс (неконвертируема валута)	81
Платежен баланс (конвертируема валута)	82
Брутни задължения в несоциалистическа валута	83
Банкови кредитни вложения	83
Банкови кредитни ресурси	83
Лихвени проценти по банковите кредити	84
Парична маса	84
Купюрен строеж на емисията от банкноти и монети	84
Курсове на лева към щатския долар	84
Централен валутен курс на БНБ след 19.II.1991 г.	85
Търговски банки	86

БРУТЕН ВЪТРЕШЕН ПРОДУКТ

(МЛН. ЛВ. – текущи цени)

	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990
БВП – произведен	25791.0	27818.0	29013.0	29814.6	31670.9	32595.3	34423.8	36531.3	38345.1	39579.2	42000
Промишленост	13868.7	14448.2	16801.6	17984.1	18987.8	20382.3	22034.4	22453.6	23578.7	23507.0	—
Селско стопанство	3718.7	4624.9	4983.8	4317.0	5008.0	3868.6	4447.4	4309.3	4394.1	4330.7	—
Услуги	8203.6	8744.9	7227.6	7513.5	7657.1	8344.4	7941.8	9768.4	10572.3	11741.5	—
БВП – използван	26274.0	28818.0	29835.0	30472.4	32097.0	33282.7	36551.3	37392.6	39359.7	41093.2	45212
Крайно потребление	17506.0	18946.0	19933.0	20665.5	21581.2	22787.9	24201.3	25372.4	26162.3	27998.7	32856
Население	16049.0	17217.0	17837.0	18309.5	19197.7	20031.4	21247.2	22659.6	23417.8	25179.7	28986
Държавни разходи	1457.0	1729.0	2096.0	2356.0	2383.5	2756.5	2954.1	2712.8	2744.5	2819.0	3870
Брутно натрупване	8768.0	9872.0	9902.0	9806.9	10515.8	10494.8	12350.0	12020.2	13197.4	13104.5	12356
Капитални вложения	7289.0	7690.0	7973.0	7974.9	8111.7	8612.8	9290.9	9817.3	10260.0	10328.2	9145
Прираст на запасите	1479.0	2182.0	1929.0	1832.0	2404.1	1882.0	3059.1	2202.9	2937.4	2776.3	3211
Износ	6673.0	7027.7	7945.5	8227.1	8956.9	9119.4	10024.7	10225.3	12482.0	—	—
Внос	6870.4	8193.6	8724.6	9251.1	10014.6	10715.5	12335.2	12080.7	13119.2	—	—
Вышинотърговско салдо	-197.4	-1163.9	-779.1	-1024.0	-1057.7	-1596.1	-2310.5	-1855.4	-637.2	—	—
Статистическа необвръзка	-285.6	165.9	-42.9	366.2	631.6	908.7	183.0	994.1	-377.4	—	—
БРУТЕН ВЪТРЕШЕН ПРОДУКТ											
	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1989
БВП – произведен	27026.8	28351.2	29013.0	30008.2	31027.5	31860.1	33200.6	35210.7	36131.2	35452.9	—
Промишленост	14568.8	15365.5	16801.6	18055.0	19193.9	20171.7	21219.2	22359.4	22903.5	22828.4	—
Селско стопанство	4509.4	4710.9	4983.8	4169.6	4656.7	3696.6	4511.5	3851.2	3785.2	3695.9	—
Услуги	7948.6	8274.8	7227.6	7753.6	7176.9	7991.8	7469.9	9000.1	9442.5	8928.6	—
БВП – използван	26347.3	27977.5	29835.0	29773.4	30298.3	29947.0	31431.8	35839.5	32929.3	28539.2	—
Крайно потребление	18271.1	19220.6	19933.0	20492.2	21479.5	21790.8	22520.4	23523.4	24050.2	24461.1	—
Население	16403.0	17216.8	17837.0	18284.4	19129.5	19183.0	19684.5	20747.4	20970.8	21318.4	—
Държавни разходи	1868.1	2003.8	2096.0	2207.8	2350.0	2607.8	2835.9	3049.0	3079.4	3142.7	—
Брутно натрупване	8076.2	8756.9	9902.0	9281.2	8818.8	8156.2	8911.4	12316.1	8879.1	4078.1	—
Капитални вложения	6301.5	6365.9	7973.0	7358.1	6271.1	6099.1	5702.6	10018.2	5757.9	1680.8	—
Прираст на запасите	1774.7	2391.0	1929.0	1923.1	2547.7	2057.1	3208.8	2297.9	3121.2	2397.3	—
Износ	6752.1	6789.1	7945.5	7953.7	8241.2	8559.4	9464.4	9573.6	11700.9	11688.3	—
Внос	7820.9	8521.7	8724.6	9015.4	9263.5	9947.3	11627.8	11766.4	13627.3	12398.9	—
Вышинотърговско салдо	-1068.8	-1732.6	-779.1	-1061.7	-1022.3	-1387.9	-2163.4	-2192.8	-1926.4	-910.6	—
Статистическа необвръзка	1748.3	2106.3	-42.9	1296.5	1751.5	3301.0	3932.2	1564.0	5128.3	7824.3	—
(МЛН. ЛВ. – постоянни цени)											

ЧИСТА ПРОДУКЦИЯ В МАТЕРИАЛНАТА СФЕРА

(млн. лв. – текущи цени)

	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990
Чиста продукция в мат. сфера	20508,6	21933,1	22849,5	23479,0	24907,0	25450,5	26851,4	28338,0	29422,6	30839,7	31371,6
По производход											
Селско стопанство	3384,0	4185,6	4519,8	3864,3	4511,8	3425,1	3957,2	3712,0	3798,2	6166,9	6166,9
Промишленост	9938,8	10441,2	12237,6	13265,4	14090,7	15169,9	16676,8	16649,7	17088,3	17624,5	16075,0
Строителство	1904,5	2063,0	2207,7	2270,4	2366,8	2489,6	2564,3	2674,7	2780,3	2859,1	2740,5
Търговия и изкупуване	2820,5	2766,9	1383,6	1528,5	1328,0	1801,0	1227,0	2499,8	2471,2	2910,3	2848,2
Други	2460,8	2476,4	2500,8	2550,4	2609,7	2564,9	2426,1	2801,7	3370,8	3647,6	3541,0
По предназначение											
Лично потребление	13716,9	14574,5	15140,6	15768,4	16484,2	17054,4	18030,2	18823,2	19473,1	21024,0	23319,8
Колективно потребление	1988,1	2143,6	2391,6	2530,4	2663,3	3008,2	320,4	3577,7	3623,3	3784,5	4668,2
Нагръдуване	5208,7	6139,4	6102,3	5796,0	6155,3	6030,3	7588,9	6765,5	7305,5	7515,1	6555,7
Чисти капитални вложения	3111,3	3143,2	3936,6	3633,0	3096,3	3011,4	2815,6	4946,4	2842,9	2524,6	1544,6
Изменение на запасите	1478,6	2181,9	1928,6	1832,0	2404,1	1882,0	3059,1	2202,9	2931,4	2776,3	3211,1
Незавършено строителство	618,8	814,4	237,1	331,0	654,9	1136,9	1714,2	-383,8	1525,2	2214,2	1800,0
Външнотърговско салдо и затуби	-405,1	-924,4	-785	-615,8	-395,8	-642,4	-2088,1	-828,4	-979,3	-1483,9	-3172,1

ЧИСТА ПРОДУКЦИЯ В МАТЕРИАЛНАТА СФЕРА

	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990
Чиста продукция в мат. сфера	20815,9	21856,3	22770,1	23453,2	24525,0	24972,6	26306,9	27542,7	28194,2	28122,1	27284,5
По производход											
Селско стопанство	3933,0	4108,8	4346,8	3636,7	4061,5	3224,1	3934,9	3359,0	3301,4	3141,6	3251,2
Промишленост	10686,7	11216,7	12313,2	13359,7	14221,7	14933,9	15809,3	16676,0	17040,1	16591,4	15623,9
Строителство	1904,5	2063,0	2207,7	2270,4	2366,8	2479,6	2529,5	2648,3	2754,5	2751,6	2662,1
Търговия и изкупуване	2036,3	2056,7	1383,6	1648,0	1296,3	1732,0	1425,6	2061,8	2058,4	2433,5	2493,1
Други	2255,4	2411,1	2518,8	2538,4	2578,7	2583,0	2607,6	2797,6	3039,9	3204,0	3254,2
По предназначение											
Лично потребление	13909,2	14599,3	15125,2	15504,6	16221,2	16266,6	16691,8	17361,6	17782,6	18288,1	19209,6
Колективно потребление	2131,6	2286,4	2391,6	2519,2	2681,4	2975,6	3235,9	3479,0	3513,7	3631,5	4317,7
Нагръдуване	5347,0	6135,9	5931,2	5716,1	6072,4	6022,4	7453,3	6656,2	7211,8	7166,4	5814,4
Чисти капитални вложения	3111,3	3143,1	3936,6	3633,0	3096,3	3011,4	2815,6	4946,4	2842,9	2524,6	1544,6
Изменение на запасите	1616,9	2178,4	1757,5	1752,1	2321,2	1874,2	2923,5	2093,6	2843,7	2427,6	2469,8
Незавършено строителство	618,8	814,4	237,1	331,0	654,9	1136,9	1714,2	383,8	1525,2	2214,2	1800,0
Външнотърговско салдо и затуби	-571,9	-1165,3	-677,9	-286,7	-450,0	-292,0	-1074,1	-45,9	-313,9	-963,9	-2057,2

БРУТНИ КАПИТАЛНИ ВЛОЖЕНИЯ

(млн. лв. – текущи цени)

	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990
Материална сфера	5075.1	5311.9	5633.2	5568.3	5679.5	6279.7	6634.0	7383.0	7625.7	7940.4	7173.3
Селско стопанство	893.9	622.9	617.3	627.3	643.3	694.7	610.9	690.3	868.1	869.4	922.4
Горско стопанство	1.5	8.6	9.5	12.2	10.8	13.5	8.7	9.0	6.7	4.1	8.5
Промишленост	3012.8	3224.0	3581.6	3466.6	3617.5	4059.2	4537.7	4926.8	5128.1	5191.8	4539.4
Строителство	1117.2	210.4	227.4	267.5	261.0	325.9	337.3	346.8	370.5	505.1	523.5
Транспорт	698.9	860.1	779.0	754.9	734.7	737.8	654.6	1009.4	763.4	618.1	778.9
Търговия	218.5	232.4	268.5	280.2	248.2	283.6	308.0	230.8	282.0	445.1	160.8
Други	132.3	123.5	149.9	159.6	164.0	165.0	176.8	169.9	206.9	306.8	239.8
Нематериална сфера	2213.9	2378.1	2339.8	2406.6	2432.2	2333.1	2656.9	2434.3	2634.3	1284.6	942.7
Комунално стопанство	954.7	1026.4	1056.1	1113.0	1113.1	1108.4	1220.0	1195.8	1205.2	976.5	736.6
Други	1259.2	1351.7	1283.7	1293.6	1319.1	1224.7	1436.9	1238.5	1429.1	308.1	206.1
Общо	7289.0	7690.0	7973.0	7974.9	8111.7	8612.8	9290.9	9817.3	10260.0	9225.0	8116.0

ИЗМЕНЕНИЕ НА ЗАПАСИТЕ

	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990
Материална сфера	1187.2	1808.1	1713.8	825.2	1209.3	994.2	1731.0	1221.8	1968.6	2251.6	
Селско стопанство	164.5	337.2	360.0	172.9	213.9	-115.1	132.2	-176.4	16.5	-3.1	
Горско стопанство	45.2	49.3	45.2	46.7	49.0	52.7	53.1	24.1	3.8	-3.3	
Промишленост	394.6	933.6	1005.0	-33.2	1203.0	617.9	1273.3	1145.9	1228.0	1479.5	
Строителство	88.3	51.5	37.5	-3.5	80.2	52.4	43.3	46.4	63.4	92.4	
Транспорт	19.5	22.1	24.8	17.5	12.9	35.3	40.3	10.7	39.5	36.3	
Търговия	459.1	413.6	242.0	640.1	-363.0	334.5	172.8	149.0	606.4	629.4	
Други	9.8	2.4	-3.7	4.4	11.8	13.3	12.2	17.8	6.8	11.9	
Нематериална сфера	291.4	373.8	214.8	1006.8	1194.8	887.8	1328.1	981.1	968.8	524.7	
Комунално стопанство	5.5	3.4	4.6	2.5	1.7	6.2	4.5	4.7	17.0	5.2	
Други	285.9	370.4	210.2	1004.3	1193.1	881.6	1323.6	976.4	951.8	519.5	
Общо	1473.6	2181.9	1928.6	1832.0	2404.1	1882.0	3059.1	2202.9	2937.4	2776.3	

ЗАПАСИ В КРАЯ НА ГОДИННАТА В МАТЕРИАЛНАТА СФЕРА

(млн. лв. – текущи цени)

	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989
Материална сфера	17816.3	18940.8	21716.7	22538.5	25592.7	26039.0	28080.3	29102.0	31260.6	33497.8
Селско стопанство	3849.5	3465.3	4567.5	4746.2	5602.7	5468.7	5656.0	5660.3	5581.9	5571.1
Горско стопанство	705.3	754.6	799.8	846.5	895.5	948.2	1001.3	1009.3	1017.8	1013.8
Промишленост	6556.0	7326.3	8700.1	8619.4	10968.4	11082.3	12794.0	13641.9	15110.1	16589.5
Строителство	819.4	871.9	921.1	942.1	1040.9	1078.3	1120.9	1165.4	1241.4	1348.7
Транспорт	265.3	291.7	344.0	346.6	359.8	395.1	413.0	408.6	447.6	493.6
Търговия	5561.8	6174.2	6330.6	6979.3	6662.1	6962.9	7019.0	7118.4	7759.0	8369.5
Други	59.0	56.8	53.6	58.4	63.3	103.5	76.1	98.1	102.8	111.6

ЗАЕТИ ПО ОТРАСЛИ

(хил.)

	1970	1980	1985	1986	1987	1988	1989	1990
Материална сфера	3606.6	3623.3	3664.9	3670.0	3672.8	3641.0	3531.8	3055.8
Селско стопанство	1462.4	1039.1	910.0	890.2	859.0	833.9	789.1	649.9
Горско стопанство	21.9	17.8	16.3	24.3	25.7	26.7	25.1	22.3
Промишленост	1258.6	1535.0	1662.2	1682.7	1708.4	1699.1	1645.7	1456.5
Строителство	349.0	357.0	374.7	374.6	374.1	370.4	361.3	312.4
Транспорт	215.6	258.1	254.9	258.2	257.6	257.1	246.7	231.0
Търговия	254.1	351.5	372.8	374.5	381.3	386.8	395.2	311.1
Други	45.0	64.8	74.0	65.5	66.7	67.0	68.7	72.6
Нематериална сфера	543.9	740.8	794.6	803.4	813.8	826.7	833.1	768.2
Комунално стопанство	85.9	92.6	97.3	97.5	98.5	101.4	96.6	57.8
Наука	46.7	66.2	81.2	82.1	83.7	88.9	97.4	88.0
Образование	177.1	245.5	267.5	272.3	271.8	276.4	276.9	275.6
Изкуство, култура	29.6	45.2	47.5	48.1	47	45.6	45.6	44.2
Здравеопазване	113.1	187	202.5	203.3	208.7	212.6	214.5	215.2
Банково дело	16.2	20.4	22.1	22.3	23.2	25.1	25.5	25.0
Управление	61.7	65.7	59	58.9	62.6	60.6	60.7	50.5
Други	13.6	18.2	17.5	18.9	18.3	16.1	15.9	11.9
Общо	4150.5	4364.1	4459.5	4473.4	4486.6	4467.7	4364.9	3824.0

ОТНОСИТЕЛЕН ДЯЛ НА ЗАЕТИТЕ ПО ОТРАСЛИ

(%)

	1970	1980	1985	1986	1987	1988	1989	1990
Материална сфера	86.9	83.0	82.2	82.0	81.9	81.5	80.9	79.9
Селско стопанство	35.2	23.8	20.4	19.9	19.1	18.7	18.1	17.0
Горско стопанство	0.5	0.4	0.4	0.5	0.6	0.6	0.6	0.6
Промишленост	30.3	35.2	37.3	37.6	38.1	38.0	37.7	38.1
Строителство	8.4	8.2	8.4	8.4	8.3	8.3	8.3	8.2
Транспорт	5.2	5.9	5.7	5.8	5.7	5.8	5.7	6.0
Търговия	6.1	8.1	8.4	8.4	8.5	8.7	9.1	8.1
Други	1.1	1.5	1.7	1.5	1.5	1.5	1.6	1.9
Нематериална сфера	13.1	17.0	17.8	18.0	18.1	18.5	19.1	20.1
Комунално стопанство	2.1	2.1	2.2	2.2	2.2	2.3	2.2	1.5
Наука	1.1	1.5	1.8	1.8	1.9	2.0	2.2	2.3
Образование	4.3	5.6	6.0	6.1	6.1	6.2	6.3	7.2
Изкуство, култура	0.7	1.0	1.1	1.1	1.0	1.0	1.0	1.2
Здравеопазване	2.7	4.3	4.5	4.5	4.7	4.8	4.9	5.6
Банково дело	0.4	0.5	0.5	0.5	0.5	0.6	0.6	0.7
Управление	1.5	1.5	1.3	1.3	1.4	1.4	1.4	1.3
Други	0.3	0.4	0.4	0.4	0.4	0.4	0.4	0.3
Общо	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

ВНОС ОТ РАЗВИТИ И РАЗВИВАЩИ СЕ СТРАНИ

(млн.дол.)

	1985	1986	1987	1988	1989	1990
Общо	3163	3529	3234	3900	3473	2737
Лицензи, ноу-хау, услуги	36	38	46	32	19	18
Машини и оборудване	684	946	955	882	968	859
Горива, минерали, метали	1193	1299	836	1306	812	772
Химически продукти, торове	372	361	462	472	403	272
Строителни материали	59	63	65	61	54	37
Пром. производствени стоки	355	360	419	519	485	323
Добитък	4	5	2	2	3	3
Суровини за хран. промишленост	311	258	190	279	346	104
Хранителни стоки	34	56	62	99	127	106
Пром. потребителски стоки	115	143	197	248	256	243

ИЗНОС ЗА РАЗВИТИ И РАЗВИВАЩИ СЕ СТРАНИ

(млн. дол.)

	1985	1986	1987	1988	1989	1990
Общо	3088	2416	2798	2746	2510	2375
Лицензи, ноу-хай, услуги	294	108	69	72	41	76
Машини и оборудване	931	904	1152	1014	588	716
Горива, минерали, метали	899	656	663	603	807	569
Химически продукти, торове	260	159	169	202	228	234
Строителни материали	11	11	17	20	18	27
Пром. производствени стоки	128	118	165	177	204	159
Добитък	21	1	2	2	15	17
Суровини за хран. промишленост	190	92	116	165	181	194
Хранителни стоки	208	197	248	271	232	193
Пром. потребителски стоки	146	170	197	220	196	190

ВНОС ОТ СОЦИАЛИСТИЧЕСКИ СТРАНИ

(млн. пр. руб.)

	1985	1986	1987	1988	1989	1990
Общо	8328	8686	8679	8217	7589	6163
Лицензи, ноу-хай, услуги	43	49	47	62	50	36
Машини и оборудване	3056	3455	3662	3893	3572	3130
Горива, минерали, метали	4137	4093	3832	3093	2931	2143
Химически продукти, торове	222	239	236	279	230	186
Строителни материали	61	48	46	46	37	28
Пром. производствени стоки	232	231	233	243	201	146
Добитък	4	3	3	3	3	3
Суровини за хран. промишленост	193	178	191	153	168	90
Хранителни стоки	64	46	55	58	49	44
Пром. потребителски стоки	316	344	374	387	348	357

ИЗНОС ЗА СОЦИАЛИСТИЧЕСКИ СТРАНИ

(млн. пр. руб.)

	1985	1986	1987	1988	1989	1990
Общо	8138	8540	8764	9332	8890	6640
Лицензи, ноу-хай, услуги	24	25	21	32	38	26
Машини и оборудване	4915	5291	5668	6061	5869	4333
Горива, минерали, метали	352	354	316	391	283	275
Химически продукти, торове	215	228	211	250	214	168
Строителни материали	186	201	187	197	198	142
Пром. производствени стоки	56	55	54	67	57	31
Добитък	1	0	0	1	1	0
Суровини за хран. промишленост	183	191	190	163	115	82
Хранителни стоки	1296	1213	1124	1125	1075	863
Пром. потребителски стоки	910	982	993	1045	1040	720

ИЗНОС И ВНОС ПО НАПРАВЛЕНИЯ

(% – текущи цени)

	1980	1985	1986	1987	1988	1989
Износ	100	100	100	100	100	100
Социалистически страни	61.9	69.1	72.7	71.8	68.2	68.9
Индустриално развити страни	20.6	11.4	11.3	11	12.9	17.3
Развиващи се страни	17.5	19.5	16.1	17.2	18.9	13.9
Внос	100	100	100	100	100	100
Социалистически страни	71.4	69.1	64.9	68.6	57.1	52.9
Индустриално развити страни	23.3	20.4	23.6	24.3	28.5	32.2
Развиващи се страни	5.3	10.5	11.4	7.1	14.5	14.9

ИНДЕКС НА ЦЕНИТЕ НА ЕДРО В ДЪРЖАВНИТЕ И КООПЕРАТИВНИТЕ ОТРАСЛИ НА ПРОМИШЛЕНОСТА

(1980 = 100)

	1981	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989
Всичко	104.6	114.0	114.8	115.2	116.2	116.9	119.9	123.3
Производство на ел. и топлоенергия	99.1	102.5	102.6	103.4	104.8	105.3	112.3	113.6
Каменовъглен промишленост	100.7	102.5	103.0	102.6	102.2	102.4	102.5	100.8
Недро- и газодобивна промишленост	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	99.8	99.8	99.8
Черна металургия	100.1	104.3	105.0	104.3	105.0	104.6	108.2	108.9
Цветна металургия	119.9	125.5	125.6	125.4	124.5	124.2	146.7	146.7
Машиностр. и металообр. промишленост	103.7	108.7	110.5	112.4	114.5	115.2	117.2	122.0
Електротехн. и електронна промишленост	105.6	106.5	107.3	107.4	108.7	109.7	111.1	113.3
Химическа и калучкова промишленост	107.7	112.7	112.9	113.6	114.3	115.3	112.3	112.2
Промишленост за строителни материали	110.6	114.2	114.9	113.5	114.2	114.9	115.5	129.0
Дърводобивна и дървообр. промишленост	105.4	111.6	111.8	112.5	115.6	118.6	123.2	134.5
Целулозно-хартиена промишленост	105.0	105.2	105.2	105.8	105.6	105.2	112.7	116.3
Стъкларска и порцелано-фаянсова промишленост	99.7	104.7	105.3	105.6	106.0	105.3	123.8	131.0
Текстилна и трикотажна промишленост	102.8	122.4	122.8	122.9	123.6	124.0	126.4	129.0
Шивачка промишленост	102.6	133.4	138.3	139.9	146.7	154.6	158.1	160.9
Кожарска, кожухарска и обувна промишленост	102.2	107.9	107.0	106.8	107.6	109.6	113.4	128.4
Полиграфическа промишленост	107.6	111.7	119.7	121.9	126.1	126.3	136.8	155.1
Хранително-вкусова промишленост	101.2	124.4	125.0	124.4	124.0	123.7	129.6	134.1
Други отрасли на промишлеността	100.7	102.5	102.5	102.9	107.3	111.2	113.0	112.7

ПЛАТЕЖЕН БАЛАНС В НЕКОНВЕРТЕМА ВАЛУТА

Година	Текущ баланс				Капиталов баланс			
	Търговски баланс		Услуги (нето)		Получени кредити (нето)		Отпуснати кредити (нето)	
	износ фоб	внос фоб	транспорт	туризъм други	ликви (нето)	частни трансфери (нето)	краткосрочен дълг	Грешки и пропуски
1980	-158	4706	222	-46	145	123	-113	-112
1981	-468	4783	5614	-96	190	83	-22	0
1982	-697	-836	5246	160	-104	229	8	-46
1983	-285	-528	6843	7371	282	-82	-29	-9
1984	-222	-541	7405	7946	355	-83	-45	-22
1985	-61	-140	8338	8478	156	-114	-81	-251
1986	-320	-475	8393	8868	193	-106	9	274
1987	64	-70	8692	8762	186	-114	304	-125
1988	696	582	9135	8553	179	-145	323	-125
1989	933	879	8892	8013	94	-143	369	-102
1990	-872	-897	6282	7179	7	-113	92	-7

ПЛАТЕЖЕН БАЛАНС В КОНВЕРТИРУЕМА ВАЛУТА

(млн. шатки долари)

Година	Текущ баланс						Капиталов баланс				Грешки и пропуски	Общ баланс	
	Търговски баланс		Услуги (нето)			Лихви* (нето)	Частни транс-фери (нето)		Получени кредити (нето)	Отпуснати кредити (нето)	Кратко-срочен дълг		
	износ	внос	фоб	транс-порт	тър-зъм		други						
1980	806	3338	2532	437	221	154	62	-394	58	-756	-280	-347	
1981	286	3360	3074	434	217	118	99	-240	82	-580	-505	-9	
1982	813	473	3103	2630	431	197	156	-186	95	-384	-36	35	
1983	292	66	2719	2653	209	121	141	-53	-87	-395	-216	-141	
1984	727	288	3299	3011	387	106	134	147	-22	-332	-7	-327	
1985	-85	-387	3307	3694	261	44	130	87	-29	70	-90	2	
1986	-715	-832	2656	3488	184	36	110	38	-128	61	228	473	
1987	-773	-955	3277	4232	346	81	179	86	-250	86	664	-305	
1988	-840	-972	3539	4511	417	120	207	90	-363	78	440	-347	
1989	-1306	-1199	3138	4337	385	108	169	108	-555	63	596	-327	
1990	-860	-757	2615	3372	185	51	78	56	-396	108	-117	-20	

* Фактически получени или платени суми (без просрочените)

БРУТНИ ЗАДЪЛЖЕНИЯ В НЕСОЦИАЛИСТИЧЕСКА ВАЛУТА

години	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990
Щатски долари (млн.)	4865.4	4080.9	3500.1	3068.5	2922.9	4119.7	5511.6	7404.0	9125.7	10656.9	11049.6

БАНКОВИ КРЕДИТНИ ВЛОЖЕНИЯ

(милиони левове в края на периода)

Показатели	1985	1986	1987	1988	1989	1990
Кредитни вложения – всичко остатъци	42107	44821	48654	53850	58971	91145
лева	37781	40736	45478	50134	54725	79748
валута	4326	4085	3176	3716	4246	11397
в това число:						
I. За стопанска дейност	32033	34505	37074	39119	41812	44743
лева	31745	34066	36520	38371	40798	40413
валута	288	439	554	748	1011	4330
от тях:						
1. Краткосрочни кредити	17567	19430	21443	22953	24775	25865
за държавния сектор	17567	19430	21443	22953	24774	25567
лева	17481	19298	21278	22662	24329	23762
валута	86	132	165	291	445	1805
за частния сектор	–	–	–	–	1	298
2. Средносрочни и дългосрочни кредити	14466	15075	15631	16166	17037	18878
за държавния сектор	14466	15075	15631	16166	17035	18409
лева	14264	14768	15242	15709	16469	15884
валута	202	307	389	457	566	2525
за частния сектор	–	–	–	–	2	469
II. Предоставени в чуждестранна валута депозити, финансови и други кредити	2951	1845	1086	1470	955	1448
III. Средства, предоставени на бюджета	2218	3639	5237	7586	9578	18198
лева	1935	2615	4150	6491	8497	14524
валута	283	1024	1087	1095	1081	3674
IV. Кредити на населението за жилища и текущи нужди	3380	3775	4037	4810	5048	6608
V. Други кредитни вложения	1525	1057	1220	865	1578	20148
лева	721	280	771	462	379	18203
валута	804	777	449	403	1199	1945

БАНКОВИ КРЕДИТНИ РЕСУРСИ

(милиони левове в края на периода)

Показатели	1985	1986	1987	1988	1989	1990
Кредитни ресурси – всичко остатъци	42107	44821	48654	53850	58971	91145
лева	32245	35433	38138	41741	47632	53266
валута	9862	9388	10516	12109	11339	37879
от тях:						
Средства на населението	19783	21284	22963	25227	27345	29786
лева	19472	20959	22598	24836	26883	28575
валута	311	325	365	391	462	1211
Средства на фирми, обществени и други организации	9001	9886	11751	13055	14066	18515
лева	5739	7713	9589	10779	12854	14970
валута	3262	2173	2162	2276	1212	3545
Средства, привлечени от чужбина	5115	5582	6526	7906	8136	31106
Средства на финансовата система	4772	4405	3360	3457	4644	4925
Фондове на банките	2232	2361	2593	2862	2951	4440
лева	1058	1053	1130	1326	1422	3083
валута	1174	1308	1463	1536	1529	1357
Основен капитал на банките	320	320	585	675	1134	1713
Други ресурси	884	983	876	668	695	660

ЛИХВЕНИ ПРОЦЕНТИ ПО БАНКОВИТЕ КРЕДИТИ

Вид на кредита	1985	1986	1987	1988	1989	1990
Среден лихвен процент по кредитите в лева	4.49	4.63	4.41	4.45	4.69	5.61
По средносрочните и дългосрочните кредити	4.48	4.49	3.69	3.80	3.72	4.84
от които по просрочени кредити	8.78	9.34	8.24	9.88	9.74	9.36
По краткосрочните кредити	4.49	4.85	4.92	4.91	5.38	6.11
от които по просрочени кредити	9.86	11.34	12.46	10.68	9.34	8.67

ПАРИЧНА МАСА

(милиони левове в края на периода)

	1986	1987	1988	1989	1990
Широк паричен агрегат (парична маса) (M2)	33511	35473	39133	43250	51267
Пари (M1)	14880	16804	19003	21900	28691
Пари в обращение	3378	4014	4731	5969	7666*
Безсрочни депозити	11502	12790	14272	15931	21025
Потенциални (квази) пари	18631	18669	20130	21350	22576

* Включително резервна каса банкноти и монети на БНБ при търговските банки

КУПЮРЕН СТРОЕЖ НА ЕМИСИЯТА ОТ БАНКНОТИ И МОНЕТИ

(в лева)

	31.12.1989 г.	31.12.1990 г.	30.03.1991 г.
Банкноти общо	6909381629.00	8758495545.00	9159685522.00
в т.ч.:			
От 50 лева	x	618999900.00	918999900.00
От 20 лева	2621660632.00	3393558442.00	3478493102.00
От 10 лева	2681566077.00	2938978197.00	2955587547.00
От 5 лева	1211541029.00	1386351309.00	1385020289.00
От 2 лева	244718596.00	262369255.00	263035563.00
От 1 лев	149895295.00	158238442.00	158549121.00
Монети общо	222578619.64	228734595.17	230161785.02
в т.ч.:			
От 50 лева	15000000.00	15000000.00	15000000.00
От 20 лева	5999980.00	5999980.00	5999980.00
От 1 лев	6040099.00	6461099.00	6461099.00
От 50 стотинки	30629132.00	30828497.50	30828497.50
От 20 стотинки	37198937.80	37614739.80	37614739.80
От 10 стотинки	26836102.70	27545187.90	28140187.90
От 5 стотинки	11432248.80	11928132.25	12559522.10
От 2 стотинки	10590869.04	10971508.44	10971508.44
От 1 стотинка	8306872.30	8864072.28	9010872.28
Юбилейни	70544378.00	73521378.00	73575378.00

КУРСОВЕ НА ЛЕВА КЪМ ЩАТСКИЯ ДОЛАР ПРЕЗ 1990 г.

(лева за 100 щатски долара)

	01.01.1990	31.03.1990	01.04.1990	30.06.1990	30.09.1990	31.12.1990
Официален курс	80.90	80.10	80.50	79.70	76.26	74.46
Основен курс	x	x	x	297.02	284.20	284.20
Коефициентен курс	242.70	240.30	241.50	x	x	x
Курс с премия	242.70	240.30	x	x	x	x
Курс с такса	247.55	245.11	x	x	x	x
Обменен курс						
купува	x	x	950.00	710.00	710.00	710.00
продава	x	x	969.00	724.20	724.20	724.20
Пазарен курс						
купува	x	x	x	699.50	699.50	699.50
продава	x	x	x	713.49	713.49	713.49

ЦЕНТРАЛЕН ВАЛУТЕН КУРС НА БНБ СЛЕД 19.II.1991 г.

Дата	Щатски долар	Герм. марка	Швейц. франк.
19.02	28.25	19.06	23.54
20.02	28.18	18.93	22.06
21.02	28.82	19.34	22.63
22.02	24.75	16.60	20.63
25.02	21.56	13.51	16.91
26.02	21.47	14.16	16.55
27.02	20.79	13.63	15.90
28.02	20.74	13.61	15.80
01.03	19.80	13.03	15.02
04.03	21.29	13.86	15.99
05.03	21.40	12.92	16.06
06.03	20.89	13.68	15.74
07.03	21.11	13.68	15.72
08.03	19.30	12.51	14.31
11.03	18.05	11.60	13.31
12.03	16.13	10.26	11.80
13.03	16.50	10.53	12.14
14.03	16.13	10.24	11.80
15.03	14.74	9.35	10.79
18.03	14.22	8.98	10.36
19.03	15.21	9.41	10.89
20.03	15.97	9.78	11.37
21.03	15.47	9.33	10.82
22.03	15.02	9.18	10.65
25.03	14.78	8.98	10.45
26.03	15.46	9.24	10.80
27.03	15.03	8.90	10.44
28.03	15.16	8.88	10.45
29.03	15.17	8.85	10.40
01.04	15.64	9.21	10.85
02.04	15.75	9.33	10.97
03.04	15.50	9.12	10.50
04.04	15.93	9.52	11.24
05.04	15.95	9.48	11.23
09.04	15.90	9.54	11.33
10.04	16.09	9.66	11.46
11.04	16.44	9.84	11.61
12.04	16.37	9.75	11.50
15.04	16.30	9.75	11.53
16.04	16.80	10.02	11.83
17.04	16.96	10.21	12.00
18.04	17.00	10.20	11.97
19.04	17.36	10.32	12.10
22.04	17.43	10.12	11.95
23.04	17.48	9.95	11.87
24.04	17.92	10.18	12.16
25.04	18.12	10.46	12.47
26.04	18.58	10.59	12.62
29.04	18.27	10.45	12.40
30.04	18.50	10.43	12.41

ТЪРГОВСКИ БАНКИ

Наименование на банката	Местонахождение	Уставен фонд (хил. лв.)
1 Българска външнотърговска банка	София	320000
2 Стопанска банка	София	117000
3 БСИ „Минералбанк“	София	180000
4 ТБ „Балканбанк“	София	100000
5 ТБ „Биохим“	София	100000
6 ТБ „Електроника“	София	75000
7 Строителна банка	София	30000
8 Земеделска и кооперативна банка	Пловдив	75000
9 Транспортна банка	Варна	30000
10 Банка за земеделски кредит	София	150000
11 Първа частна банка	София	100000
12 Пловдивска ТБ – АД	Пловдив	62470
13 ТБ „Доверие“	София	41600
14 Варненска ТБ – АД	Варна	36500
15 ТБ „Хемус“	София	35600
16 Старозагорска ТБ – АД	Стара Загора	35430
17 Русенска ТБ – АД	Русе	35400
18 Плевенска ТБ – АД	Плевен	32130
19 Бургаска ТБ – АД	Бургас	24950
20 Добричка ТБ – АД	Добрич	23450
21 Карловска ТБ – АД	Карлово	21790
22 Великотърновска ТБ – АД	Велико Търново	20600
23 Врачанска ТБ – АД	Враца	20600
24 Шуменска ТБ – АД	Шумен	19150
25 Кюстендилска ТБ – АД	Кюстендил	18400
26 Благоевградска ТБ – АД	Благоевград	18000
27 Димитровградска ТБ – АД	Димитровград	16900
28 Габровска ТБ – АД	Габрово	15590
29 Хасковска ТБ – АД	Хасково	15030
30 ТБ „София“ – АД	София	14050
31 Казанлъшка ТБ – АД	Казанлък	13710
32 Пернишка ТБ – АД	Перник	13600
33 Силистренска ТБ – АД	Силистра	13130
34 Ямболска ТБ – АД	Ямбол	13090
35 ТБ „Възраждане“ ТБ – АД	София	13000
36 Разградска ТБ – АД	Разград	12670
37 Сливенска ТБ – АД	Сливен	12650
38 Пазарджишска ТБ – АД	Пазарджик	12640
39 Видинска ТБ – АД	Видин	12170
40 ТБ „Средец“ – АД	София	12000
41 Михайловградска ТБ – АД	Михайловград	11860
42 Ловешка ТБ – АД	Ловеч	11160
43 ТБ „Кремиковци“ – АД	София	9820
44 ТБ „Витоша“ – АД	София	9600
45 Горнооряховска ТБ – АД	Горна Оряховица	9510
46 Кърджалийска ТБ – АД	Кърджали	8920
47 Търговищка ТБ – АД	Търговище	8810
48 ТБ „Искър“ – АД	София	8200
49 Смолянска ТБ – АД	Смолян	7000
50 Мездренска ТБ – АД	Мездра	7000
51 Самоковска ТБ – АД	Самоков	7000
52 Новозагорска ТБ – АД	Нова Загора	7000
53 Елховска ТБ – АД	Елхово	7000
54 Поповска ТБ – АД	Попово	7000
55 Елинпелинска ТБ – АД	Елин Пелин	7000
56 Бобовдолска ТБ – АД	Бобов дол	7000
57 Троянска ТБ – АД	Троян	7000
58 Червенобрежка ТБ – АД	Червен бряг	7000
59 Лясковска ТБ – АД	Лясковец	7000
60 Пещерска ТБ – АД	Пещера	7000
61 Девинска ТБ – АД	Девин	7000
62 Чепеларска ТБ – АД	Чепеларе	7000
63 Асеновградска ТБ – АД	Асеновград	7000
64 ТБ „Кристалбанк“ – АД	Мадан	7000
65 Първомайска ТБ – АД	Първомай	7000
66 Ботевградска ТБ – АД	Ботевград	7000
67 Станкедимитровска ТБ – АД	Станке Димитров	7000
68 Провадийска ТБ – АД	Провадия	7000
69 Петричка ТБ – АД	Петрич	7000
70 Гоцеделчевска ТБ – АД	Гоце Делчев	7000

